

Achilles Andreas M. (1656-1721), pietysta, od 1678 r. studiował w Lipsku, w 1685 r. został magistrem, habilitował się w 1687 r. W 1690 r. wrócił do rodzinnego miasta Halberstadt, gdzie został kaznodzieją w Kościele Ducha Św.; dał się jednak wciągnąć w spór pietystyczny, za co stracił posadę; w 1695 r. został mianowany starszym pastorem w Dornum (Wschodnia Fryzja), gdzie służył do zwolnienia w 1703 (1704) r.; zmarł w Halle. Dzieła: „Antwort auf die Charteke, das Ebenbild des Pietisini genannt” (1691), „Betrachtung von der Gnade Gottes durch den Glauben” (1701).

Bibliografia:

Achilles, Andreas M., [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, s. 154;
Shantz D. H., *An introduction to German Pietism. Protestant renewal at the dawn of modern Europe*, Baltimore 2013, s. 112-115.

Valentin A. Alberti (1635-1697), studiował w Lipsku, w 1656 r. został magistrem i kolegiatem w Kolegium Żeńskim, od 1661 r. asesor fakultetu filozofii

od 1663 r. profesor logiki i metafizyki, od 1672 r. profesor nadzwyczajny, od 1678 r. doktor teologii, asesor duchowego konsystorium i fakultetu teologicznego. Należał do bezkompromisowych przedstawicieli ortodoksyjno-luterańskiej teologii, która w XVII w. opanowała Uniwersytet w Lipsku, polemizował z Kościołem Rzymskim, pietyzmem (1696 r. „Ausführlichen Gegenantwort auf Spener's sogenannte gründliche Vertheidigung seiner und der Pietisten Unschuld” - polemika z Philippem Jakobem Spenerem), bronił luterańskiej ortodoksji wobec teorii praw naturalnych; interweniował wobec nauki o prawach natury reprezentowanej przez Hugona Grotiusa, Samuela Pufendorfa czy Christiana Thomasiusa; mimo że czas ortodoksji dobiegał końca, wywarł wpływ na całe pokolenie teologów; jest autorem wielu dzieł zarówno w jęz. łacińskim, jak i niemieckim. Dzieła: „Compendium Juris Naturae orthodoxae Theologiae conformatum” (1678); „Anonymi cuiusdam scriptum accuratissimum circa Jus Naturae et Gentium, im quo retencissimorum

quorundam scriptorum opinione adducantur, rejicuntur et vera sententia statu-minatur” (1684); „Epistola ad illustrem excellentissimumque Seckendorf-fium, com men turn Samuelis Pufendorfii de Invenusto Veneris Lipsiae pullo refutans” (1688); „Judicium de nupero scripto Pufendorfiano, quod disse ratio epistolica D. Josuae Schwartzü ad Privignum suum inscribitur” (1688); „Tractatus de Cartesianismo et Coccejanismo” (1673); „Gründliche Widerlegung eines papstlichen Buches” (1684); „Ausführliche Antwort auf Spener's sogenannte gründliche Verteidigung seiner und der Pietisten Unschuld” (1696).

Bibliografia:

Alberti, Valentin, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 71; Alberti, Valentin, [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, sp. 441-444; Brockhaus, Alberti, Valentin, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1 (1875), s. 215-216 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69309.html#adbcontent> - dostęp 24.07.2018]

r.]; Lau F., *Alberti, Valentin*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 1 (1953), s. 142 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69309.html> - dostęp 24.07.2018 r.]; <http://www.hitlowekslaski.pl/2016/03/30/valentin-alberti/> (oprac. Eugeniusz Braniewski) [dostęp- 24.07.2018 r.]; <http://biografie-niemieckie.pl/osoba/Valentin/Alberti/2527> [dostęp- 24.07.2018 r.]

Źródło ilustracji: https://en.wikipedia.org/wiki/Valentin_Alberti

Johann Heinrich Alsted (1588-1638), studiował w Herborn, gdzie w 1610 r. został profesorem filozofii, a w 1619 r. profesorem teologii, a także w Marburgu, Bazylei i Heidelbergu. Wykładał w Herborn na wydziałach filozoficznym (1608-19) oraz teologicznym (1619-29); od 1629 r. nauczał w Bethlenschen Hochschule w Weißenburgu (obecnie na terenie Rumunii); w 1618 r. wziął udział w Synodzie w Dordrechcie. W swojej filozofii przyjmował myśli Arystotelesa, Rajmunda Lulla oraz Petrusa Ramusa; jako teolog reprezentował teologię federalną i włączał do tego chiliazm; był autorem dzieła encyklopedycznego z zakresu filozofii i teologii, łączył i odróżniał *foedus naturae* i *foedus gratiae* oraz *lex* i *evangelium*, filozofię i teologię, rozsądek i objawienie. Dzieła: „Artificio perorandi traditio a Iordano Bruno” (1612), „Theologia naturalis” (1623); „Diatriche de mille annis apocalypticis” (1627); „Encyclopaedia

septem tomis distincta” (1630), „Prodromus Religionis triumphantis” (1635).

Bibliografia:

Alsted, Johann Heinrich, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 94; *Alsted, Johann Heinrich*, [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, sp. 646; Heppe H., *Alsted, Johann Heinrich*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 1 (1875), s. 354-355 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz685.html#adbcontent> – dostęp 23.10.2018]; Klein W. P., *Alsted, Johann Heinrich*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 1, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1998, sp. 328; Weber O., *Alsted, Johann Heinrich*, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 1 (1953), s. 206 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz685.html#ndbcontent> – dostęp 23.10.2018]

Źródło ilustracji: https://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Heinrich_Alsted

Johann Valentin Andreae (1586-1654), studiował teologię ewangelicką w Tybindze, w 1603 r. został bakałarzem, w 1605 r. magistrem, w 1607 r. opuścił uniwersytet z powodu ekscesów – studenckiego żartu, pamfletu dotyczącego rodziny wirtemburskiego kanclerza; podróżował; podczas podróży do Genewy zetknął się z kalwinizmem; po powrocie do Tybingi poznał nurty chiliazmu, spirytualizmu i filozofii naturalnej. W 1614 r. został diakonem w Vaihingen, w latach 1620-39 był dziekanem (specjalnym superintendentem) w Calw, gdzie kontynuował swoją działalność; w 1634 r. na skutek pożaru miasta stracił swój dobytek; w 1639 r. został nadwornym kaznodzieją oraz konsystorzem w Stuttgarcie, w 1641 r. został doktorem teologii, w 1650 r. generalnym superintendentem i opatem klasztoru ewangelickiego w *Bebenhausen k. Tybingi*,

a w 1654 r. opatem w miejscowości *Adelberg k. Göppingen*. Przypisuje się mu autorstwo „Fama Fraternitatis Rosae Crucis” (1614) oraz „Confessio Fraternitatis” (1615), anonimowych manifestów legendarnego bractwa Różo-Krzyża, głoszących potrzebę przeprowadzenia światowej reformy oraz rozwiązania moralnego i intelektualnego kryzysu współczesnej Europy, które może być możliwe tylko poprzez dokończenie reformacji luterkańskiej, zjednoczenie wszystkich chrześcijan, postęp naukowy i współpracę uczonych; w „Beschreibung der Christenstadt” (1619) opisał idealne chrześcijańskie społeczeństwo bez różnic społecznych i finansów. Dzieła „Alchemiczne zaślubiny Christiana Rosenkreutza roku 1459” (1616); „Rei publicae Christianopolitanae descriptio”/„Beschreibung der Christenstadt” (1619), „Christenburg, Das ist: Ein schön geistlich Gedicht” (1626)

Bibliografia:

Andreae, Johann Valentin, [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, sp. 810-815; Brecht M., *Andreae, Johann Valentin*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 1, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1998, sp. 470-472; Henke E., *Andreae, Johann Valentin*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 1 (1875), s. 441-447 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz960.html#adbcontent> dostęp - 23.10.2018]; Schottenloher O., *Andreae, Johann Valentin*, [in:] *Neue deutsche Biographie* 1 (1953), s. 277-278 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz960.html#ndbcontent> – dostęp 23.10.2018]; Schäfer G., *Andreae, Johann Valentin*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 130; https://pl.wikipedia.org/wiki/Fama_Fraternitatis [dostęp- 24.07.2018 r.]

Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/Johann_Valentin_Andreae

PAULUS ANTONIUS,
S.S. Th. D. & Profes. Ordin.
in Acad. Hallensi.

Paul Anton (1661-1730), od 1680 r. studiował teologię w Lipsku, gdzie znalazł się pod wpływem nauk Ph. J. Spenera, tam jako magister był jednym z założycieli (obok Augusta Hermanna Francke) „Collegium Philobiblicum” (1686 r.), stanowiącego załączek ruchu pietystycznego w Lipsku. W 1687 r. towarzyszył Fryderykowi Augustowi von Sachsen jako kaznodzieja w podróży do Francji, Hiszpanii, Portugalii i Włoch, w 1689 r. został superintendentem w Rochlitz, w Saksonii, w 1693 r. nadwornym kaznodzieją w Eisenach, w 1695 r. został profesorem teologii na nowopowstałym uniwersytecie w Halle; tam działał także jako konsystorz, a od 1709 r. jako inspektor w powiecie Saale, w Saksonii-Anhalt. Członkowie „Collegium Philobiblicum” spotykali się, aby wspólnie analizować Biblię w hebrajskim i grece; dzięki ich działalności pietyzm zyskał na popularności. Dzieła: „Concilii Tridentini adeoque et Pontificiorum doctrina publica” (1697); „Collegium antitheticum” (1732).

Bibliografia:

Anton, Paul, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 152; Herzog J. J., Anton, Paul [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 1 (1875), s. 498 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz1104.html#adbcontent> dostęp - 23.10.2018]; Hopf F. W., Anton, Paul, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 1 (1953), s. 319-320 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz1104.html#ndbcontent> dostęp- 23.10.2018]; Shantz D. H., *An introduction to German Pietism. Protestant renewal at the dawn of modern Europe*, Baltimore 2013, s. 103, 104, 116; Sträter U., Anton, Paul, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 1, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1998, sp. 575.

Johann Arndt (1555-1621), studiował *artes liberales* oraz medycynę w Helmstedt, Wittenberdze, Strasburgu i Bazylei, jednak nie uzyskał stopnia akademickiego. Po przyjęciu święceń kapłańskich wstąpił do służby kapłańskiej; został diakonem w Ballenstedt (1583), następnie pastorem w Badeborn (1584), jednak został odwołany w 1590 r.; podczas sprawowania duchowej posługi w Quedlinburgu (1590-99) powstały jego pierwsze pisma; był także pastorem w Brunzwiku (1599-1609) i w Eisleben (1609-11); a w latach 1611-21 sprawował funkcję generalnego superintendenta w Celle. Należał do najbardziej wpływowych przedstawicieli poreformacyjnego protestantyzmu; nazywany „ojcem pietyzmu niemieckiego” oraz uważany za najważniejszego mistyka luteranizmu; duże znaczenie miały dla niego pisma średniowiecznych mistyków, które opracowywał; jego pisma były bliskie mistycznemu spirytualizmowi; podkreślał znaczenie naśladowania Chrystusa, mistycznej więzi z nim oraz praktycznego rozwijania cnót chrześcijańskich. Jego pisma, tłumaczone na prawie wszystkie

europejskie języki, szeroko oddziaływały także na katolicyzm; „Egyptischen Plagen” (1595/96, wydrukowany w 1657 r.), „Ikongraphia” (1597), „Vier Bücher von wahrem Christentum” (1605-10), „Paradies Gärtlein” (1612); „De unione credentium cum Christo”; „Repetitio apologetica” (1620).

Bibliografia:

Arnd, Johann, [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, sp. 1107-1108; Hammann G., Arndt, Johann, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 1(1953), s. 360-361 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69366.html#ndbcontent> dostęp- 23.10.2018]; Schneider H., Arndt, Johann, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von Walther Killy und Rudolf Vierhaus, München 1995, s. 174-175; Schneider H., Arndt, Johann, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 1, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1998, sp. 788-789; Wagenmann J. A., Arndt, Johann, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 1 (1875), s. 548-552 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69366.html#adbcontent> dostęp - 23.10.2018]; <http://biografie-niemieckie.pl/osoba/Arndt/Johann/137> [dostęp - 25.07.2018 r.]; <http://www.bach-cantatas.com/Lib/Arndt-Johann.htm> [dostęp - 25.07.2018 r.]; <https://www.christianity.com/church/church-history/timeline/1501-1600/johann-arndt-pointed-the-way-to-pietism-11629992.html> [dostęp - 25.07.2018 r.]; [https://gameo.org/index.php?title=Arndt,_Johann_\(1555-1621\)](https://gameo.org/index.php?title=Arndt,_Johann_(1555-1621)) [dostęp- 25.07.2018 r.]

Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/Johann_Arndt

Samuel Battier (1667-1744), od 1680 r. studiował filozofię pod okiem m. in. Jacoba Rotha, Johanna Jacoba Hardera, Theodora Zwingera; po tym, jak w 1683 r. zdobył tytuł magistra filozofii, studiował w Bazylei medycynę, matematykę i filologię klasyczną (grekę); w 1690 r. został promowany na doktora medycyny; w 1696 r. wyruszył w długą podróż edukacyjną, która zaprowadziła go do Paryża. W 1704 r. otrzymał katedrę greki, a w 1706 r. profesurę w Bazylei; prowadził także praktykę lekarską; w 1711 r. został członkiem Towarzystwa Przyrodniczego w Bazylei, w latach 1723-24 był rektorem Uniwersytetu w Bazylei. Jego wykłady ukazały się pod tytułem „Oratio de studii linguae Graecae utilitate atque commodis”.

Bibliografia:

Battier, Samuel, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 318; *Battier, Samuel*, [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, sp. 1510-1511; <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D25837.php> [dostęp- 25.07.2018 r.].

Georg Beyer (1665-1714), od 1682 r. studiował filozofię i nauki prawne, przede wszystkim u Christiana Thomasiusa; w 1685 r. kontynuował studia we Frankfurcie nad Odrą u Samuela Stryka, a od 1687 r. przebywał znowu w Lipsku, gdzie został promowany w 1693 r. doktorem prawa. Od 1706 r. pracował w Wittenberdze, zajmował się zagadnieniami prawa niemieckiego; od 1707 r. był asesorem; w 1713 r. otrzymał profesurę. Jego wykłady ukazały się pod tytułem „Delineatio iuris Germanici”; „Schediasma de utili ac necessaria Auctorum Juridicorum notitia” (1698-1705), „De utilitate lectionum academicarum in iuris Germanici capita” (1707).

Bibliografia:

Beyer, Georg, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 505-506; Döhring E., Beyer, Georg, [in:] *Neue deutsche Biographie* 2 (1955), s. 205 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz4314.html> dostęp- 24.10.2018]; Steffenhagen, Beyer, Georg, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 2 (1875), s. 597 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz4314.html#adbcontent> dostęp- 24.10.2018].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Beyer

Justus Israel Beyer (1696-1762), studiował w Lipsku, gdzie w 1719 r. ukończył licencjat, a rok później został promowany magistrem oraz doktorem. W 1722 r. pracował jako adwokat w Dreźnie, od 1724 r. jako docent nieetatowy w Halle; w 1730 r. powołany adiunktem fakultetu filozofii, a od 1738 r. profesor nadzwyczajny, które to stanowisko pełnił do swojej śmierci; współzałożyciel Prüfenden Gesellschaft w Halle.

Bibliografia:

Bayer, Justus, Israel, [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, sp. 1550; <http://www.catalogus-professorum-halensis.de/beyer-justus-israel.html> (oprac. J. Schopferer) [dostęp- 25.07.2018 r.].

Jacob Böhme (1575-1624), był szewcem; w 1613 r. porzucił zakład szewski i razem z żoną zajął się handlem nici. Wizjoner i charyzmatyk, miał mistyczne wizje; uważany za „pierwszego niemieckiego filozofa” oraz za ojca nowoczesnego gnostycyzmu; nie miał jednak praktycznie żadnego wykształcenia. Jego tekst „Morgenröte im Aufgang” znany jako „Aurora” (1612), doprowadził do konfliktu z pastorem Gregorem Richterem i skutkowało nałożeniem na Böhmego zakazu pisania przez radę miasta Görlitz (Zgorzelec) oraz konfiskatą tekstu (do 1641 r. dzieło pozostało w depozycie); Richter przypisywał mu heretyckie twierdzenie o Czwórcy; po wybuchu wojny trzydziestoletniej Böhme kontynuował swoją pisarską działalność, w której poruszał przede wszystkim genezę i cel Bóstwa, kosmosu i ludzkości; w swoich tekstach zadawał pytania o „prawdziwe niebo”, rolę dobra i zła jako strukturalnych elementów istnienia, jakościową

różnicę między Bogiem a człowiekiem, a także o mądrość Boga, świata i człowieka oraz sposób ludzkiego myślenia i mówienia o Bogu; jego teksty, które nawiązywały także do mistycznej tradycji, oddziaływały na nurt pietystyczny aż do czasów romantyzmu i niemieckiego idealizmu; jego nauki przejął m. in. Johann Siegismund von Schweinichen; Böhme cieszył się również poważaniem wśród niemieckich filozofów: Baadera, Schellinga oraz Schopenhauera. Dzieła: „Morgenröte im Aufgang” (1612); „Von der Menschwerdung Jesu Christi”; „Sechs theosophische Punkte” (1618/19); „Beschreibung der drei Prinzipien göttlichen Wesens” (1619); „Hoch und tiefe Gründung von dem Dreifachen Leben des Menschen” (1619/20); „Vierzig Fragen von der Seelen” (1620); „De signatura rerum” (1622); „Von der Gnadenwahl” (1623); „Mysterium Magnum” (1623), „Der Weg zu Christo”; „Betrachtung göttlicher Offenbarung” – dzieło nieukończone (1624); od 1640 r. jego pisma ukazywały się drukiem, były też tłumaczone na język angielski i niderlandzki.

Bibliografia:

Ingen von F., *Böhme, Jacob*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 1, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1998, sp. 1668-1669; Schneider H., *Böhme, Jacob*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 1, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 620; Wehr G., *Jakob Böhme*, Wrocław 1999 [przekł. J. Prokopiuk]; https://www.gnosis.art.pl/e_gnosis/aurea_catena_gnosis/boehme/boehme_zyciorys.htm [dostęp - 25.07.2018 r.].

Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jakob_B%C3%B6hme

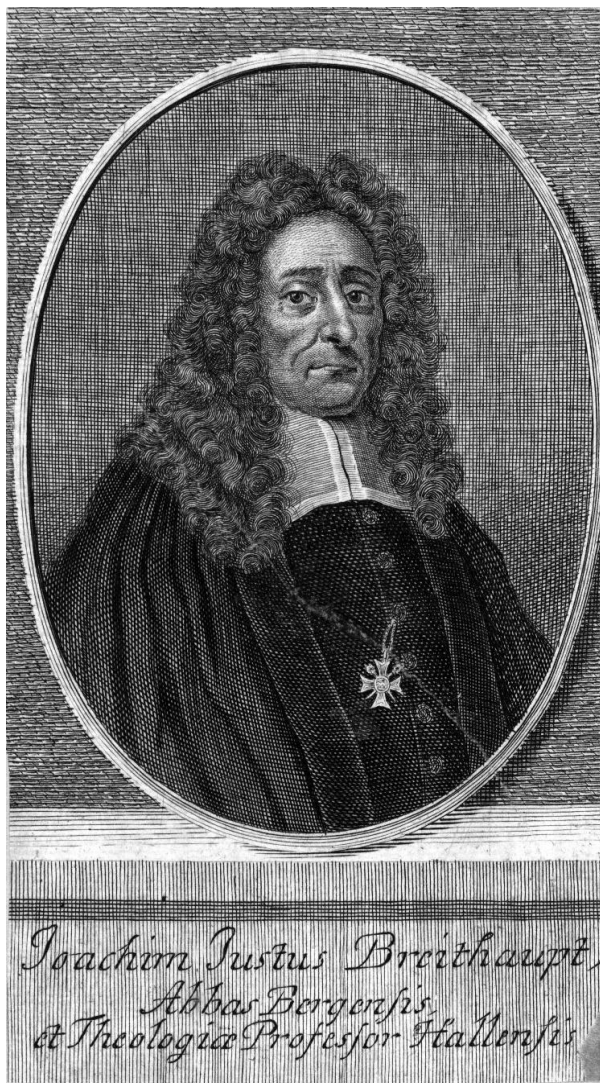

Johannes Botsack (1600-1674), od 1617 r. studiował teologię w Lipsku, Wittenberdze, Królewcu i Rostoku, gdzie w 1625 r. został magistrem; następnie na uniwersytecie w Wittenberdze został licencjatem teologii (1630 r.), a następnie doktorem (1631 r.). W 1630 r. został powołany rektorem Gimnazjum Akademickiego w Gdańsku oraz pastorem w kościele Św. Trójcy; w 1643 r. zrezygnował z funkcji rektora i objął stanowisko pastora w kościele Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Jako czynny orędownik luteranckiej ortodoksji rozwijał pisarską działalność przeciwko reformowanym i synkretystom; w 1645 r. wziął udział w tzw. Colloquium charitativum w Toruniu, swoją nieustępliwością przyczyniając się do niepowodzenia tego przedsięwzięcia. Dzieła: „Innocentia Lutherana in causa haereseos, contra Guil. Amesium” (1633); „Anti-Stegmannus” (1633); „Reformatuspseudo-Augustanus” (1638), „Promptuarium allegoriarum” (1645); „Moralia Gedanensia” (1655); „Anabaptismus reprobatus” (1661).

Bibliografia:

Pszczółkowska Z. L., *Botsack (Botsaccus) Jan*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Suplement 2, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 2002, s. 43-45; Wagenmann J. A., *Botsack, Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 3 (1876), s. 200-201 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz5420.html#adbcontent> - 24.10.2018]; https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=BOTSACK_JOHANN (oprac. P. Paluchowski) [dostęp - 26.07.2018 r.]

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Botsack

Joachim Justus Breithaupt (1658-1732), w latach 1676-1683 studiował teologię w Helmstedt oraz Kilonii. Przez rok pełnił funkcję zastępcy dyrektora szkoły w Wolfenbüttel, w Dolnej Saksonii; po pobycie u Ph. J. Spenera we Frankfurcie nad Menem (1683/84), powrócił do Kilonii i został mianowany profesorem homiletyki (1684-1685); od 1685 r. był nadwornym kaznodzieją i radnym konsystorskim w Meiningen; w latach 1687-1691 był profesorem w Erfurcie, gdzie pełnił też posługę pastora; w 1691 r. nominowany na Wydział Teologiczny nowopowstającego uniwersytetu w Halle, gdzie pozostał do śmierci; w 1694 r. został profesorem teologii, kaznodzieją katedralnym i magdeburgskim konsystorzem; w 1705 r. sprawował urząd generalnego superintendenta księstwa Magdeburga; w 1709 r. został opatem w klasztorze w Bergen. Reprezentował ruch pietystyczny na uniwersytecie w Halle razem z Augustem Hermannem Francke oraz Paulem Antonem; został uznany za umiarkowanego pietystę. Dzieła: „Institutiones theologicae” (1694), „O reicher Gott von Gütigkeit”, „Geistreiche Gesangbuch” (1704), „Institutio hermeneutica et homiletica, ex Augustinis libris de doctrina christiana” (1720), „Poemata

miscellanea” (1720).

Bibliografia:

Aland K., *Breithaupt, Joachim Justus*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 2 (1955), s. 576 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz5751.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; *Breithaupt, Joachim Justus*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 104; Gaß W., *Breithaupt, Joachim Justus*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 3 (1876), s. 291-292 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz5751.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Sträter U., *Breithaupt, Joachim Justus*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 1, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1998, sp. 1744.; <http://www.catalogus-professorum-halensis.de/breithaupt-joachim-justus.html> [dostęp -27.07.2018 r.]; <http://www.gelehrtenverzeichnis.de/person/a3024f22-24a1-4741-8826-52552170cb68> [dostęp - 27.07.2018 r.].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Joachim_Justus_Breithaupt

Alexius B. Bresnizer / Bresnicer (Bresnicerus) (?), był pastorem w Neukirchen k. Crimmitschau, od 1545 r. pastorem w Altenburg i od 1553 r. superintendentem; zwolniony z funkcji za spory teologiczne w 1562 r. i ponownie powołany w 1568 r.; w 1573 r. z powodu obrony Matthiasa Flaciusa ponownie zdymisjonowany. Dzieła: „*Comoedia von dem geystlichen Kampf christlicher Ritterschaft*” (1553).

Bibliografia:

Bresnizer, Alexius, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1995, s. 120-121; *Bresnizer, Alexius*, [w:] Johann Christoph Adelung, *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers Allgemeinem Gelehrten-Lexico, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebesumständen und Schriften beschrieben werden*, Bd. 1, Hildesheim 1960, sp. 2240-2241; Scherer W., *Bresnicer, Alexius*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 3 (1876), s. 317 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz5828.html#adbcontent> dostęp- 24.10 2018].

Friedrich Christian Bücher (1651-1714), studiował w Wittenberdze, gdzie w 1672 r. został magistrem. W latach 1677-81 pracował jako adiunkt na Wydziale Filozoficznym uniwersytetu w Wittenberdze; wykładał w Gimnazjum Akademickim w Gdańsku oraz administrował miejską biblioteką (do 1685 r.); pełnił także posługę duchową w kościele św. Katarzyny, gdzie głosił kazania do końca swojego życia. Był bibliofilem; należał do duchownych ortodoksyjnych, przeciwnych ruchowi pietystycznemu, popierał Samuela Schelwiga w jego sporze teologicznym z Konstantym Schützem; opublikował wiele traktatów przeciwko pietyzmowi; w latach 1697-1703 prowadził spór z pietystą i rajcą gdańskim-Ernestem Lange, spór ten doprowadził nawet do rozruchów w mieście (1701 r.). Dzieła: „Dissertatio politica qua Numeae imperium” (1681); „De officio hominis morali”; „De concursu Dei ad officia hominis moralia”; „De actione morali” (1682); „Logica duabus partibus comprehensa” (1685); „Mysterium iniquitatis das ist Geheimnüss der Bossheit, so sich bereits in dem pietistischen Fanatismo reget” (1697); „Eine christliche Predigt von der Liebe Furtrefflichkeit” (1702).

Bibliografia:

Schwarz, *Bücher, Friedrich Christian*, [in:] *Altpreußische Biographie*, Bd. 1, hrsg. im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung von Ch. Krollmann, Marburg 1974, s. 91; Zientara W., *Bücher Fryderyk Krystian*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 184-185.

Lucyfer z Cagliari (Lucyferiusz z Karalis/ Lucifer Caralitanus) (kon. III w. - 370 r.), prawdopodobnie zdobył wykształcenie w Rzymie, biskup Cagliari (Sardynia) od ok. 353 r.; legat papieża Liberiusza na synodzie w Mediolanie (355 r.), na którym z powodu poparcia dla biskupa Atanazego został wygnany; przebywając na wygnaniu, pisał traktaty polemiczne skierowane przeciwko cesarzowi Konstancjuszowi II; po odwołaniu banicji przez Juliana Apostatę (361 r.), przebywał w Antiochii; na synodzie w Aleksandrii (362 r.) przyłączył się do zwolenników prezbitera Paulina, którego samowolnie wyświęcił na biskupa Antiochii, co spowodowało tzw. antiocheńską schizmę. Czczony lokalnie jako święty; pisarz i teolog polemiczny; nieustępliwy wobec arian oraz semiarian; zwolennik nauki Soboru Nicejskiego I. Dzieła: „De non conveniendo cum haereticis” (ok. 355-356); „Der regibus apostaticis” (356); „De sancto Athanasio quia absentem nemo debet iudicare nec damnare” (358); „De non parcendo in Deum delinquentibus” (359); „Moriundum esse pro Dei Filio” (360-361).

Bibliografia:

Baus K., *Lucifer*, [in:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 6, begründet von M. Buchberger, hrsg. von J. Höfer und K. Rahnersp, Freiburg 1986, sp. 1173-1174; Longosz S., *Lucyfer z Cagliari*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, sp. 109-111.

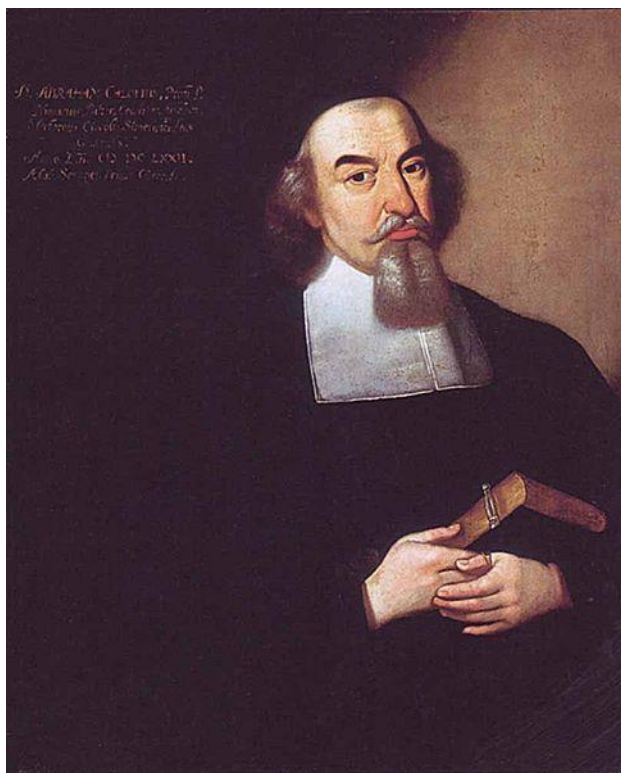
Georg Calixt (Calixtus; Kallisen) (1586-1656), studiował filozofię, filologię i teologię w Helmstedt, gdzie w 1605 r. został magistrem; naukowo był pod wpływem J. Caseliusa oraz C. Martiniego; w latach 1609-13 podróżował po Europie, odwiedzając Jenę, Giessen, Tybingę, Heidelberg, a także Kolonię, Amsterdam, Lejdę, Anglię i Paryż. W 1614 r. otrzymał profesurę na uniwersytecie w Helmstedt, którą sprawował do końca swojego życia; w 1616 r. został promowany doktorem teologii. Należał do najwybitniejszych irenistów luteranckich; dążył do porozumienia kościołów chrześcijańskich, zapisując się w historii myśli ekumenicznej; przedstawiał swoją umiarkowaną wersję luteranizmu; w 1645 r. został zaproszony do Torunia na tzw. Colloquium charitativum, jednak został zablokowany przez przedstawicieli ortodoksyjnego luteranizmu; z powodu uzewnętrzniających się różnic doktrynalnych nie doszło

do pojednania, co było ciosem dla jego ekumenicznych aspiracji; w teologii przełomowa była jego analityczna metoda dogmatyki luteranckiej oraz oddzielenie dogmatyki od etyki teologicznej; do przeciwników jego poglądów należeli m. in. Johann Hülsemann, Johann Conrad Dannhauer, Jacob Weller i Abraham Calov. Dzieła: „De praecipuis christianae religionis capitibus disputationes XV” (1611); „Epitome theologiae” (1619); „Apparatus theologicus” (1627/28); „De vera christiana religione et ecclesia” (1633); „Discurs von der wahren christl. Rel. und Kirchen” (1633, wydrukowany 1652); „Epitome Theologiae Moralis p. I una cum Digressione de arte nova” (1634); „Disputatio Theologica De Autoritate Antiquitatis Ecclesiasticae” (1639); „Scripta facientia ad Colloquium..., Torunii indictum” (1645); „Desiderium et studium concordiae ecclesiasticae” (1650); „De pactis quae Deus cum hominibus iniit” (1654)

Bibliografia:

Calixt, Georg, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 266; Gaß W., Calixt, Georg, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 3 (1876), s. 696-704 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz60834.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Mager I., Calixt, Georg, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1999, sp. 12-13; Schüssler H., Calixt, Georg, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 3 (1957), s. 96-97 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz60834.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Stewart Q. D., *Lutheran patristic catholicity: the Vincentian canon and the consensus patrum in Lutheran Orthodoxy*, Berlin [u. a.] 2015, s. 143-159; <http://biografie-niemieckie.pl/osoba/Calixt/Georg/299> [dostęp - 05.10.2018 r.].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Calixt

Abraham Calovius (Calov) (1612-1686), studiował filozofię i teologię w Królewcu, gdzie w 1632 r. uzyskał stopień magistra, od 1634 r. studiował teologię w Rostoku, gdzie w 1637 r. został promowany doktorem teologii. Od 1637 r. wykładał na Wydziale Teologicznym w Królewcu, gdzie już po kilku latach został profesorem nadzwyczajnym; od 1643 r. kierował Gimnazjum Akademickim w Gdańsku oraz sprawował funkcję pastora przy kościele św. Trójcy; w latach 1650-86 był profesorem teologii na uniwersytecie w Wittenberdze; pełnił także funkcję pastora parafialnego, a od 1652 r. superintendenta. Prowadził polemikę z wyznawcami kalwinizmu i arianizmu; zwalczał orientacje synkretyczne wśród luteranów; polemizował z teologami z Helmstedt i Jeny; podczas tzw. Colloquium charitativum w Toruniu (1645 r.) wystąpił jako rzecznik

ortodoksyjnego luteranizmu przeciwko synkretyzmowi Georga Calixta oraz przeciwnik porozumienia między poszczególnymi wyznaniem; od 1676 r. zakazano druku jego pism w niektórych krajach niemieckich, więc wydawał je pod pseudonimem. Dzieła: „Stereoma voluntatis Christi, de substantiali praesentia” (1633); „Metaphysica divina” (1636); „Brevis declaratio fidei adversus errores Reformationum” (1646); „Scripta philosophica” (1651); „Syncretismus Calixtinus” (1653); „Consensus repetitus fidei vere lutheranae” (1655); „Harmonia calixtino-haeretica” (1655); „Systema locorum theologorum” (1655-77); „Biblia illustrata” (1672-76); „Theologia positiva” (1682).

Bibliografia:

Calov, Abraham, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 267; Baur J., *Calov (Kalau), Abraham*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1999, sp. 15-16; Faber, *Calovius Abraham*, [in:] *Altpreußische Biographie*. Bd. 1, hrsg. im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung von Ch. Krollmann, Marburg 1974, s. 98; Gaß W., *Calov, Abraham*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 3 (1876), s. 712-715 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz31571.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Mokrzecki L., *Calovius Abraham*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 190-191; Schüssler H., *Calov, Abraham*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 3 (1957), s. 99-100 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz31571.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Stewart Q. D., Lutheran patristic

catholicity: *the Vincentian canon and the consensus patrum in Lutheran Orthodoxy*, Berlin [u. a.] 2015, s. 159-165; <http://biografie-niemieckie.pl/osoba/Calov/Abraham/306> [dostęp- 08.10.2018 r.].

źródło ilustracji: https://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Calovius

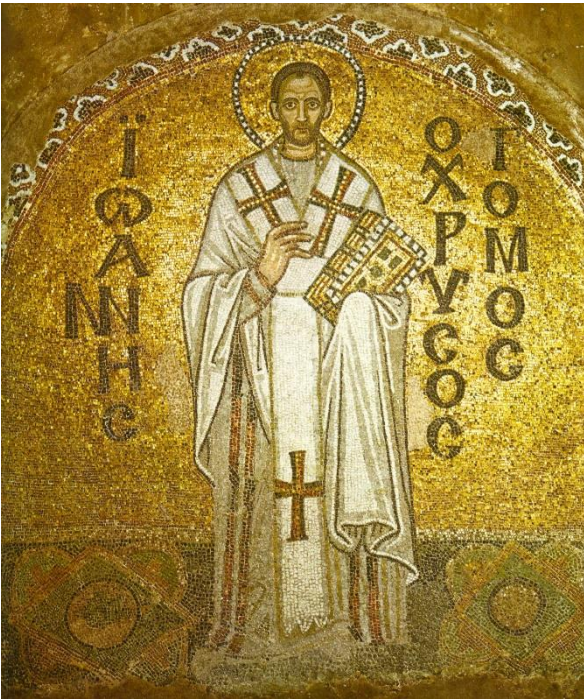

Christian Chemnitz (Chemnitius) (1615-1666), studiował w Lipsku i Jenie, gdzie został bakałarzem (1633 r.), a następnie magistrem (1637 r.). W 1638 r. został mianowany dyrektorem szkoły miejskiej w Jenie, a w 1643 r. diakonem w Weimarze, a dwa lata później został archidiaconem; powrócił na uniwersytet w Jenie, gdzie sprawował funkcję profesora teologii, pastora, a w 1652 r. został superintendentem. Należał do zwolenników luterńskiej ortodoksji i przeciwników tendencji synkretycznych; spierał się z poglądami Johanna Schefflera. Dzieła: „In me intuens pius esto, Predigten von der Sündfluth” (1645); „Collegium Epistolicum Latinum” (1654, 1658); „Veritatem Religionis Lutheranae defensam” (1655); „De Persona Jesu Christi” (1657).

Bibliografia:

Chemnitz, Christian, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 308; Wagenmann J. A., *Chemnitz, Christian* [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 4 (1876), s. 116 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz19474.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Chemnitz

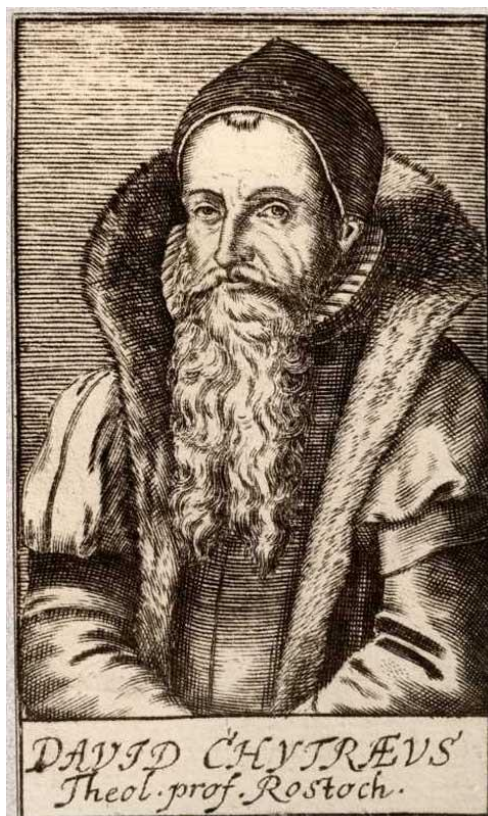
Johannes Chrysostomos (344/354-407), pobierał nauki w Antiochii; zajął się studiowaniem Pisma Św.; prowadził życie pustelnicze; z powodu złego stanu zdrowia wrócił do Antiochii i przyjął święcenia najpierw diakonatu (381 r.), a następnie kapłańskie (386 r.). Głosił kazania w kościołach Antiochii, czym zasłużył sobie na przydomek „Złotousty”; w 397 r. wbrew swojej woli został patriarchą Konstantynopola; zreformował tamtejszy Kościół, nawołując do życia duchownych w ascezie i niesienia pomocy potrzebującym, piętnował także nadużycia na cesarskim dworze; w 403 r. został pozbawiony swojej funkcji, jednak za sprawą rozruchów w mieście powrócił do stolicy; jego przeciwnicy doprowadzili do ponownego wygnania „Złotoustego” (404 r.); zmarł z wycieńczenia, a jego ciało zostało sprowadzone do

Konstantynopola w 438 r. Ojciec i doktor Kościoła; moralista i asceta; interpretator Pisma Św.; nie zajmował się wielkimi sporami teologicznymi, a jego poglądy odzwierciedlały tradycyjne nauczanie Kościoła. Autor licznych homilii, mów, traktatów i listów.

Bibliografia:

Baus K., *Johannes I Chrysostomos*, [in:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 5, begründet von M. Buchberger, hrsg. von J. Höfer und K. Rahnersp, Freiburg 1986, sp. 1018-1021; Drązkowski F., *Jan Chryzostom, Jan Złotousty*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, pod red. S. Wielgusa, Lublin 1997, sp. 766-769.

Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Chryzostom

David Chyträus (1530 (1531)–1600), studiował na uniwersytecie w Tybindze, w 1544 r. został magistrem nauk humanistycznych i przeniósł się do Wittenbergi, gdzie słuchał nauk Lutra i Melanctona; w 1547 r. w okresie wojny szmalkaldzkiej został wypędzony do Tybingi, ale rok później wrócił do Wittenbergi. W 1550 (1551) r. został powołany na uniwersytet w Rostoku, który starał się zreorganizować na wzór wittenberskiego; w 1561 r. został doktorem teologii, a w 1563 r. otrzymał funkcję rektora uniwersytetu. Był ważnym autorytetem niemieckiego luteranizmu; reprezentował zarówno tradycyjno-konserwatywne, jak również nowe połączenie reformacyjnego oblicza Kościoła i humanistycznego ideału nauki. Dzieła: „Catechesis in Academia Rostochiana” (1554); „Onomasticon theologicum” (1557); „De studio theologiae” (1562); „De Lectione Historiarum recte instituenda” (1563); „Oratio de statu ecclesiae in Graecia, Asia, Africa, Bohemia etc.” (1575); „Historia Augustanae Confessionis” (1578); „De morte et vita aeterna” (1581); „Opera theologica” (1599).

Bibliografia:

Chytraeus, David, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 326; Fromm, Chytraeus, David, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 4 (1876), s. 254-256 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz19489.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Kaufmann T., Chyträus, David, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1999, sp. 377-378; Wolf E., Chytraeus, David, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 3 (1957), s. 254 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz19489.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; <http://biografie-niemieckie.pl/osoba/Chytraeus/David/1005> [dostęp - 08.10.2018]; <http://www.studiumexcitare.com/content/68> (oprac. N. Biebert) [dostęp- 08.10.2018].

Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/David_Chytr%C3%A4us

Johann Friedrich Coelestin (zm. po 1577 r.), był profesorem języka greckiego w Jenie; w 1564 r. objął stanowisko profesora teologii w gimnazjum w Lauingen nad Dunajem; w 1568 r. wrócił do Jeny jako profesor teologii, ale z powodu swoich przekonań musiał w 1572 r. opuścić uniwersytet; w latach 1568-69 wziął bowiem udział w tzw. rozmowach w Altenburgu, sporze naukowym uczonych z Jeny i Wittenbergi; przeniósł się do Austrii, gdzie działał jako pastor w Efferding, Stein oraz Wiedniu. Coelestin był zwolennikiem teologii Matthiаса Flaciusa; z kolei do jego przeciwników należał Polikarp Leyser. Dzieła: „Prüfung des sakramentischen Geistes” (1567).

Bibliografia:

Coelestin, Johann Friedrich, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 350; Preger W., *Coelestin, Johann Friedrich*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 4 (1876), s. 389-391 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz8548.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Schmidt M., *Coelestin, Johann Friedrich*, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 3 (1957), s. 308-309 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz8548.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; <http://www.controversia-et-confessio.de/cc-digital/personen/register/eintraege/coelestin-johann-friedrich.html> [dostęp- 08.10.2018].

Michael Coletus (1545-1616), studiował w Lipsku i Wittenberdze, skąd powrócił w 1566 r. z powodu zarazy. Od 1567 r. był nauczycielem w Nowym Mieście Toruniu, a rok później Gimnazjum Akademickiego; od 1570 r. kierował szkołą przy kościele św. Barbary w Gdańsku, a od 1571 r. sprawował funkcję konrektora szkoły przy kościele NP Marii, w którym od 1576 r. pełnił funkcję diakona; dwa lata później został kaznodzieją w kościele św. Trójcy; sprawował także funkcję profesora teologii w gdańskim Gimnazjum Akademickim; w 1585 r. wrócił do kościoła NP Marii. Angażował się w spory religijne w Gdańsku, występując w obronie czystości wyznania augsburskiego; krytykę przeciwników zawarł w wydanych drukiem publikacjach polemicznych „*Probation oder Beweisschrift...*” (1605) oraz „*Treuherzige Warnungs- und Vermahnungsschrift...*” (1611). Nie pozostawił publikacji z zakresu teologii.

Bibliografia:

Faber, *Coletus Michael*, [in:] *Altpreußische Biographie*. Bd. 1, hrsg. im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung von Ch. Krollmann, Marburg 1974, s. 108;
Szafran P., *Coletus Michał*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, pod red. S. Gierszewskiego, Gdańsk 1992, s. 230-231.

Antonius Corvinus (1501-1553), w 1519 r. wstąpił do zakonu cystersów, prawdopodobnie studiował krótko w Lipsku, był mnichem w Riddagshausen, ale w 1523 r. został stamtąd przepędzony z powodu jego sympatii do luteranizmu; studiował w Marburgu, gdzie w 1536 r. został magistrem. Był pastorem w Goslarze (1528 r.) oraz Witzhausen w Hesji (1529 r.). W 1537 r. wystąpił jako reformator; wziął udział w konwencji landgraфа Filipa z Hesji z anabaptystami z Münster (1535/36); brał udział w konwentach w Schmalkalden (1537 r.), Zerbst (1538 r.) oraz kolejnych w latach 1539-41; wówczas rozpoczął swoją działalność reformatorską na zlecenie księżnej Elżbiety von Brandenburg (*Elisabeth von Braunschweig-Lüneburg*); w latach 1548-52 przebywał w więzieniu w Calenbergu za swój sprzeciw wobec antyprotestanckiej polityce księcia Eryka II. Dzieła: „Von der

Haushaltung einer christlichen Hausmutter”; „Die vornehmsten Artikel unserer christlichen Religion [...] in Gesänge gebracht” (1546); „Confutatio Augustani libri auem Interim vocant” (1548).

Bibliografia:

Corvinus, Antonius, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 380; Brecher A., *Corvinus, Antonius*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 4 (1876), s. 508-509 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz8786.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Harms H. H., *Corvinus, Antonius*, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 3 (1957), s. 371-372 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz8786.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Zschoch H., *Corvinus, Antonius*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1999, sp. 472-473; <http://www.loccum.de/stiftung/corvinus.html> (oprac. M. Teske) [dostęp- 08.10.2018].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Anton_Corvinus

Johann Conrad Dannhauer (1603-1666), studiował w Strasburgu logikę, poezję, filozofię i język hebrajski, a później teologię w Marburgu, Altdorf i Jenie. W 1629 r. został profesorem retoryki w Strasburgu, a w 1633 r. profesorem teologii; sprawował funkcję dziekana w kościele św. Tomasza w Strasburgu (1634-66 r.), pastora w strasburskiej katedrze (1657-58 r.) oraz prezesa konwentu kościelnego (1658-66 r.). Twórca hermeneutyki jako dyscypliny naukowej; w swoich poglądach bronił praktycznej pobożności, sprzeciwiał się synkretyzmowi, występował m.in. przeciwko tezom Georga Calixta; do jego uczniów należeli Johannes Fecht i Philipp Jacob Spener. Dzieła:

„Idea boni disputatoris” (1629); „Idea boni interpretis” (1630); „Christosophia” (1638); „Mysteriosophia” (1646); „Mysterium syncretismi detecti” (1648); „Hodosophia Christiana sive Theologia positiva” (1649); „Mysterium syncretismi detecti” (1648); „Katechismusmilch” (1642-78); „Hodomoria Spiritus Papaei” (1653); „Hodomoria Spiritus Calviniani”; „Hermeneutica sacra” (1654); „Liber conscientiae apertus sive theologia conscientaria” (1662).

Bibliografia:

Dannhauer, Johann Conrad, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 443; Holtzmann H., *Dannhauer, Johann Konrad*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 4 (1876), s. 745-746 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz39130.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Schüssler H., *Dannhauer, Johann Konrad*, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 3 (1957), s. 512 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz39130.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Stewart Q. D., *Lutheran patristic catholicity: the Vincentian canon and the consensus patrum in Lutheran Orthodoxy*, Berlin [u. a.] 2015, s. 171-174; Wallmann J., *Dannhauer, Johann Konrad*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1999, sp. 563-564; <http://biografie-niemieckie.pl/osoba/JohannConrad/Dannhauer/345> [dostęp - 08.10.2018].

Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/Johann_Conrad_Dannhauer

Johann Deutschmann (1625 (1626)–1706), od 1645 r. studiował na uniwersytecie w Wittenberdze, w 1648 r. został magistrem, a w 1657 r. profesorem. Od 1662 r. kierował katedrą teologii na uniwersytecie w Wittenberdze, gdzie od 1688 r. był starszym profesorem Wydziału Teologicznego; kilkakrotnie sprawował funkcję rektora uniwersytetu. Stał po stronie ortodoksyjnego luteranizmu; krytykował poglądy Philippa Jacoba Spenera. Dzieła: „Systema practicum ethico-politicum” (1656); „Discussio anatomias Augustanae Confessionae” (1662); „Der Theologen zu Wittenberg Christlutherische Vorstellung in [...] Lehrsätzen und [...] Gegensätzen aus [...] Speners Schriften aufgesetzt und publiziert [...]” (1695).

Bibliografia:

Appold K., *Deutschmann, Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1999, sp. 772; *Deutschmann, Johann*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 2, hrsg. von W. Killy, München 1995, s. 507; Schüssler H., *Deutschmann, Johann*, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 3 (1957), s. 625 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz9800.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Wagenmann J. A., *Deutschmann, Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 5 (1877), s. 93 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz9800.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Deutschmann

Paul Egard (Paulus Egardus) (ok. 1580-1655), studiował teologię w Rostoku, ale z powodu braku pieniędzy nie ukończył studiów. Ok. 1601 r. został rektorem i kaznodzieją katechetycznym w Rendsburgu; następnie był pastorem w Nortorf. Był cenionym pietystą; zwolennikiem i obrońcą poglądów Johanna Arndta. Dzieła: „Ehrenrettung Johannis Arndten” (1624); „Posaune der göttlichen Gnade und Lichts” (1623).

Bibliografia:

Alberti E., *Egardus, Paulus*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 5 (1877), s. 655-656 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz12525.html#adbcontent> dostęp- 24.10.2018]; *Egard, Paul*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 3, hrsg. von W. Killy, München 1996, s. 22; Sträter U., *Egard, Paul*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 2, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 1999, sp. 1065.

Johannes Fecht (1636-1716), w l. 1655-61 studiował w Strasburgu teologię u Johanna Conrada Dannhauera, ale także filologię, filozofię, języki semickie i historię; doskonalił swoją wiedzę także na uniwersytetach w Tybindze, Heidelbergu, Jenie, Wittenberdze i Lipsku; w 1666 r. uzyskał licencjat z teologii w Gießen. Od 1669 r. był nadwornym kaznodzieją, a od 1688 r. także generalnym superintendentem w Durlach; w 1690 r. został profesorem teologii i superintendentem w Rostoku. Początkowo był pod wpływem Philippa Jacoba Spenera, ale z biegiem czasu stał się jednym z głównych przedstawicieli luterkańskiej ortodoksji, zaangażowanym w spory pietystyczne. Dzieła: „*Historiae ecclesiasticae saeculi XVI supplementum*” (1684); „*Sylloge selectiorum ex univ. theol. Controversiarura*” (1698); „*Philocalia sacra*” (1708); „*Der theologischen Fakultät zu Rostock Beantwortung der Frage: Ob die Pietisterey eine Fabel sey*” (1715).

Bibliografia:

Fecht, Johannes, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 3, hrsg. von W. Killy, München 1996, s. 239; Kaufmann T., *Fecht, Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 3, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2000, sp. 54; Krause, *Fecht, Johannes*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 6 (1877), s. 592-593 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz15620.html#adbcontent> dostęp - 24.10.2018]; Pältz E. H., *Fecht, Johannes*, [in:] *Neue deutsche Biographie*, 5 (1961), s. 38-39 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz15620.html#ndbcontent> dostęp - 24.10.2018]; http://cpr.uni-rostock.de/resolve/id/cpr_person_00001911 [dostęp- 08.10.2018].

Joachim Feller (1638-1691), studiował w Lipsku teologię i filozofię; w 1660 r. uzyskał magisterium, a w 1671 r. został promowany licencjatem teologii. Pracował na Uniwersytecie w Lipsku; kilkakrotnie pełnił funkcję rektora (1680, 1684, 1688), kierował także uniwersytecką biblioteką (od 1676) i opracował katalog tamtejszych rękopisów. zajmował się interpretacją historycznych tekstów; był pietystą; sformułował definicję pietysty jako osoby studiującej Słowo Boże i prowadzącej święte życie. Wśród jego dzieł znajdują się: „*Elucubratio de lucernis antiquorum subterraneis*” (1661); „*De tribus coronis imperatoris*” (1662-65); „*De avibus noctu lucentibus*” (1669); „*Oratio de bibl. academiae Lips. Paulina*” (1676, 1744); „*Continuatio compendii historiae univ. J. Laeti*” (1679); „*Der andächtige Student*” (1682); „*Cygni quasimodogeniti*” (1686); „*Drey Facher [...] Leit-Stern der Reisenden*” (1688).

Bibliografia:

Halm von K. R., *Feller, Joachim*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 6 (1877), S. 614 f [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz15780.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Killy W., *Feller, Joachim*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 3, hrsg. von W. Killy, München 1996, S. 260; Müller K., *Feller, Joachim*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 5 (1961), S. 73 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz15780.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019].

Heinrich Fergen (1643-1708), teolog ewangelicki, od 1662 r. studiował teologię w Gießen, dwa lata później uzyskał doktorat z filozofii, studiował też krótko w Jenie. Był kaznodzieją i spowiednikiem; pełnił funkcję diakona w Themar (1673), a także urząd nadwornego kaznodziei (1676) oraz generalnego superintendenta (1688) w Gotha. Dzieła: „Dissertatio De Theologia Platonis, Philosophi Atheniensis” (1664); „Waarhafftiger Bericht ... auf die Beschuldigungen ... der Pietisten” (1694); „Die Flüchtigkeit und Nichtigkeit des Menschlichen Lebens” (1707).

Bibliografia:

Beck A., *Ernst der Fromme, Herzog zu Sachsen-Gotha und Altenburg: ein Beitrag zur Geschichte des 17. Jahrhunderts*, Tl. 2, Böhlau 1865, S. 20; <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp01039214> [dostęp - 10.05.2019]

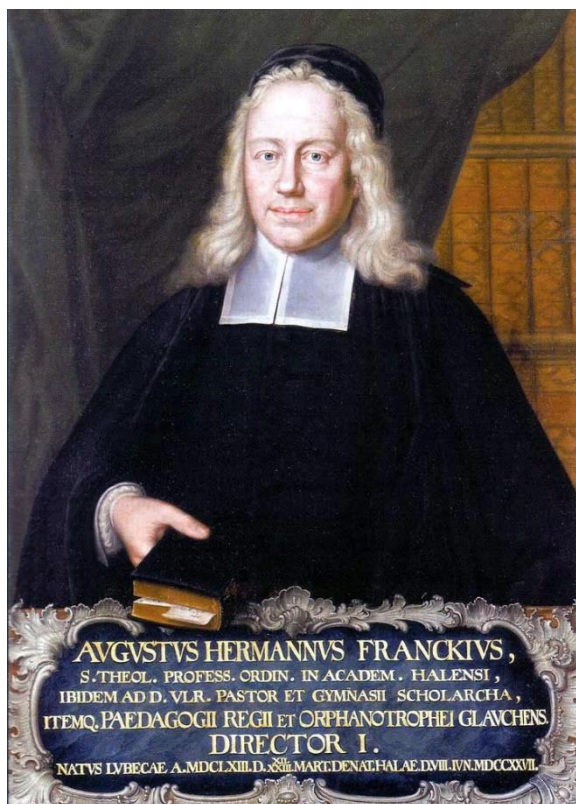
Johann Fischer (Christianus Alethophilus) (1636-1705), studiował nauki prawne w Rostoku i Helmstedt oraz teologię na Uniwersytecie w Altdorf i Lejdzie. Po ukończeniu studiów został krajowym kaznodzieją; był diakonem w Sulzbach (1666), a następnie został tam miejskim kaznodzieją, pastorem oraz superintendentem; w 1673 r. został superintendentem w Inflantach, gdzie zreformował tamtejszy system kościelny; od 1678 r. pełnił funkcję generalnego superintendenta; zajmował się tłumaczeniem Biblii na języki narodowe; w 1690 r. otrzymał profesorską nominację na Uniwersytecie w Dorpacie, a trzy lata później otrzymał tytuł doktora *honoris causa* Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie w Uppsali; po wprowadzeniu nowego prawa kościelnego, w 1699 r.

opuścił Inflanty, po czym działał w Hamburgu i Halle, a od 1700 r. pełnił urząd generalnego superintendenta w Magdeburgu. Był przyjacielem Spenera. Dzieła: „Nothwendige Verläugnung unser selbst” (1665), „Vier Bücher vom wahren Christenthum” (1610).

Bibliografia:

Fischer Johann, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 3, hrsg. von W. Killy, München 1996, S. 320; Freiherr von Liliencron R., *Fischer, Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 7 (1877), S. 72 f [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz16244.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Rauch G. von, *Fischer, Johann*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 5 (1961), S. 189 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz16244.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Wallmann J., *Fischer, Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 3, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2000, sp. 148.

Źródło ilustracji: [https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Fischer_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Fischer_(Theologe)) [dostęp - 10.05.2019]

August Hermann Francke (1663-1727), w 1679 r. rozpoczął studia na Uniwersytecie w Erfurcie; pobierał także nauki w Kilonii, Hamburgu czy Wittenberdze, od 1684 r. studiował na Uniwersytecie w Lipsku, gdzie uzyskał magisterium. Pełnił funkcję kaznodziei w kościele paulinów w Lipsku; razem z Paulem Antonem założył Collegium Philobiblicum; pracował na Uniwersytecie w Halle, gdzie był głównym przedstawicielem pietyzmu; był także pastorem w kościołach św. Grzegorza i św. Ulricha; w 1695 r. założył fundację (Franckeschen Stiftungen), zajmującą się opieką nad dziećmi, ich wychowaniem i edukacją w duchu reformy pedagogicznej, opartej na zasadach chrześcijańskich (m.in. ograniczenie do minimum kar cielesnych); sposób na wyjście z biedy Francke widział bowiem w odpowiednim wykształceniu; program nauczania zawierał szeroki zakres przedmiotów, w tym praktycznych, takich jak rzemiosło i technologia; w

ramach działalności Fundacji Franckego kształcono także młodych nauczycieli, którzy wprowadzali nowe zasady systemu edukacji w całej Europie. Podczas studiów w Lipsku włączył się w ruch pietystyczny; zajmował się egzegezą tekstów Starego i Nowego Testamentu; na jego poglądy wpłynęła znajomość ze Spenerem; opierał się na luteranckiej doktrynie; dzięki jego działalności luteranizm „wyszedł” poza Europę (kościół misyjny w Indiach). Dzieła: „Glauchisches Bedenck-Büchlein” (1693); „Timotheus z. Fürbilde e. Studiosi theol. Vorge stellt” (1703); „Öffentl. Zeugnis v. Wort, Werk u. Dienst Gottes” (1703); „Segensvolle Fußstapfen d. noch lebenden u. waltenden liebreichen u. getreuen Gottes, zur Beschämung d. Unglaubens entdeckt durch e. wahrhaftige u. umständl. Nachr. v. d. Waisenhaus ...” (1709); „Idea Studiosi Theologiae” (1712); „Monita pastoralia”, (1717); „Methodus studii theologici” (1723); „Lectiones paraeneticae” (1726-36)

Bibliografia:

Beyreuther E., *Francke, August Hermann*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 5 (1961), S. 322-325 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69808.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Kramer G., *Francke, August Hermann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 7 (1877), S. 219-231 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69808.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Sträter U., *Francke, August Hermann*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 3, hrsg. von W. Killy, München 1996, S. 392-394; Sträter U., *Francke, August Hermann*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 3, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2000, sp. 209-211; <https://www.francke-halle.de/einrichtungen-a-7430.html> [dostęp - 10.05.2019]

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/August_Hermann_Francke [dostęp - 10.05.2019]

Andreas Friedel (1658-?), studiował na Uniwersytecie w Jenie, gdzie w 1683 r. uzyskał magisterium. Członek Collegium Philobiblicum (1687-90), wiodąca postać wśród pietystów z Kalbry, którzy wezwali do radykalnej praktyki wiary według wczesnego modelu chrześcijańskiego.

Bibliografia:

Der radikale Pietismus. Perspektiven der Forschung, hrsg. von W. Breul, M. Meier, L. Vogel, Göttingen 2011, S. 82.

Johannes Gerhard (1582-1637), studiował w Wittenberdze, Jenie i Marburgu; podróżując, pobierał nauki na uniwersytetach w Heidelbergu, Straßburgu i Tybindze, po powrocie do Jeny został wykładowcą uniwersyteckim i uzyskał stopień doktora teologii (1606); pełnił funkcję superintendenta w Heldburgu; nauczał w gimnazjum w Coburgu, a w 1615 r. otrzymał tamtejszy urząd superintendenta; od 1616 r. był profesorem teologii na Uniwersytecie w Jenie; pełnił też funkcje dziekana Wydziału Teologicznego oraz rektora. Był uczniem Arndta, ortodoksyjnym teologiem, dogmatykiem i polemistą; promował doktrynę Pisma Świętego; kładł nacisk na praktyczny cel nauk teologicznych; znajdował się także pod wpływem popularnej na niemieckich uniwersytetach metafizyki; poświęcił się wielu

zadaniom kościelnym; odegrał ważną rolę w obradach konferencji teologów luterzańskich; pisał liczne kazania, a także traktaty, oracje czy opinie, zarówno religijne, jak i polityczne. Dzieła: „Meditationes sacrae” (1606); „Loci theologici” (1610-22); „Methodus studiitheologici” (1617); „Schola pietatis” (1622/23); „Exegesis s. uberior explicatio articulorum” (1625); „Harmonia Evangelistarum Chemnitio Lyseriana a Joanni Gerharo continuata et iusto commentario illustrata” (1626); „Confessio catholica” (1634-37)

Bibliografia:

Lau F., *Gerhard, Johann*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 6 (1964), S. 281 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz20587.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Wagenmann J. A., *Gerhard, Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 8 (1878), S. 767-771 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz20587.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Wallmann J., *Gerhard, Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 3, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2000, sp. 727-728.

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Gerhard [dostęp - 10.05.2019]

Georg Heinrich Götze (1667-1728), studiował teologię w Wittenberdze i Jenie; w 1688 r. uzyskał magisterium, a w 1699 r. stopień doktora teologii. Pracował na uniwersytecie w Wittenberdze; pełnił różne funkcje kościelne, a w 1702 r. został mianowany superintendentem w Lubee. Uważany za przedstawiciela łagodnej luteriańskiej ortodoksji. Dzieła: „De odio pontificiorum in hymnos ecclesiae Lutheranae” (1702); autor pism egzegetycznych i kazań.

Bibliografia:

Goetze (Georg, Heinrich), [in:] C. K. Becker, *Systematisch chronologische Darstellung der musikalischen Literatur von der frühesten bis auf die neueste Zeit: Nebst biographischen Notizen über die Verfasser der darin aufgeführten Schriften, und kritischen Andeutungen über den innern Werth derselben*, Bd. 1, Leipzig 1836, Sp. 115; Külb. Ph. H., *Götze (Georg Heinrich)*, *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge*. Section 1, A - G, von genannten Schriftstellern bearb. und hrsg. v. J. S. Ersch und J. G. Gruber, Leipzig 1861, S. 10-12.

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Heinrich_G%C3%B6tze [dostęp - 10.05.2019]

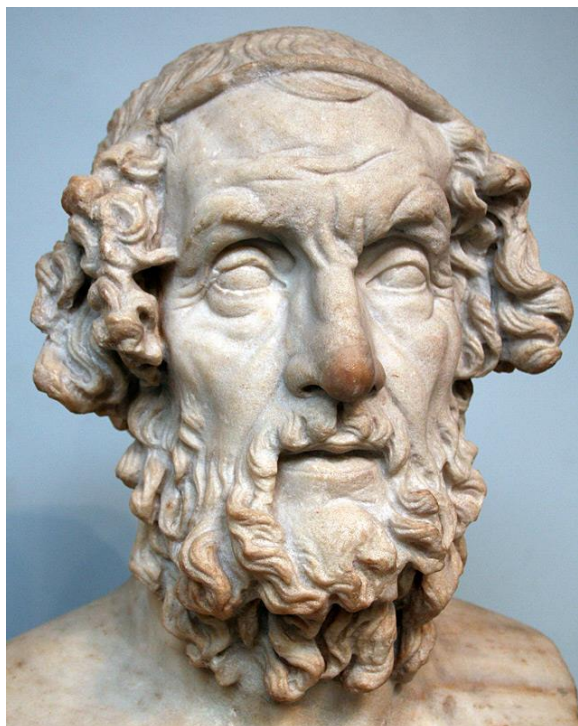

Philipp Ludwig Hanneken (1637-1706), studiował w Gießen, Lipsku, Wittenberdze, gdzie nauczali Abraham Calov i Johann Meisner, oraz w Rostoku; w 1668 r. uzyskał stopień doktora teologii. Od 1663 r. wykładał w Gießen, gdzie przejął także urząd superintendenta; po powrocie do Wittenbergi wykładał jako profesor zwyczajny oraz pełnił urząd tamtejszego superintendenta; sprawował także funkcję rektora uniwersytetu. Był przedstawicielem luteriańskiej ortodoksji; w 1689 r. wdał się w spór z pietystą Johannem Heinrichem Majusem. Dzieła: „*Epitome historiae Arianae*” (1660); „*Annotata philologica in Josuam*” (1665); „*Dissertatt. IV de cura Romanorum domestica circa matrimonium, liberos, servos, facultates*” (1669).

Bibliografia:

Beyreuther E., *Hanneken, Philipp Ludwig*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 7 (1966), S. 620 f. [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz61064.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; *Hanneken, Philipp Ludwig*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 4, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1996, S. 372; Matthias M., *Hanneken, Philipp Ludwig*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 3, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2000, Sp. 1435-1436.

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Philipp_Ludwig_Hanneken [dostęp - 10.05.2019]

Homer (VIII w. p. n. e.), grecki pieśniarz wędrowny; uważany za ojca poezji epickiej. Wybór dzieł: „Iliada”, „Odyseja”.

Źródło ilustracji:

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Homer> [dostęp do strony internetowej: 10.05.2019]

Johann Heinrich Horb (1645-1695), studiował w Straßburgu, Jenie, Lipsku, Wittenberdze, Helmstedt i Kilonii. Pełnił różne funkcje kościelne (nadworny kaznodzieja w Bischweiler, kaznodzieja w Trarbach nad Mozlą, pastor w kościele św. Mikołaja w Hamburgu) oraz urząd superintendenta w Sponheim i Windsheim. Był pietystą, niechętnym luterańskiej ortodoksji; prywatnie szwagier Spenera; wdał się w burzliwy spór teologiczny, który zaangażował i podzielił mieszkańców Hamburga, po tym jak odmówił podpisania przysięgi napisanej przez Samuela Schultza i Johanna Friedricha Mayera (1690); wskutek interwencji cesarza Leopolda I w spór Horb musiał opuścić Hamburg. Dzieła: „Erfordertes Bedenken auf D. Phil. Jac. Speneri Pia desideria ...” (1676); „Der gründliche Wortverstand des kleinen Catechismi D. Lutheri ...” (1683); „Der ev. Lehre göttl. Gewißheit u. Kraft z. Heiligung d. Herzen ...”, v. D. Ph. J. Spener mit e. Vorrede ausgegeben” (1688, 1731); „Apologia od. Gründl. u. schriftgemäße Verantwortung, welche er auf Befehl d. Raths d. Stadt Hamburg ... am 27. Juni v. sich gegeben”; „Die Klugheit der Gerechten...” (1693).

Bibliografia:

Bautz, Horb, (Johann) Heinrich, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 5, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 174; Bertheau C., Horb, Heinrich, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 13 (1881), S. 120-124 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz33791.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Korndörfer W., Horb, Heinrich, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 9 (1972), S. 621-622 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz33791.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Wallmann J., Horb, Johann Heinrich, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 3, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2000, Sp. 1900.

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Heinrich_Horb [dostęp - 10.05.2019]

Caspar Huberinus (1500-1553), w 1522 r. był immatrykulowany w Wittenberdze. Przebywał w Wittenberdze, gdzie nawiązał kontakty z Martinem Lutrem, a swoją działalność związał z Augsburgiem (1525-1551); brał czynny udział we wprowadzaniu reformacji w Palatynacie; pełnił różne funkcje kościelne, był kaznodzieją w Öhringen, gdzie wprowadził protestancki porządek kościelny. Przeciwnik wyznawców Zwingliego; głosił doktrynę protestancką w duchu nauk Lutra; w czasie sporów zwolenników Lutra i Zwingliego w Augsburgu (1531, 1532) okazał się umiarkowanym luteraninem; opracował instrukcje dotyczące traktowania chorych i umierających, przy zapewnieniu im uzdrowienia duszy; napisał serię polemicznych tekstów, które zostały przetłumaczone na kilka języków obcych. Dzieła: „Vom Zorn und der Güte Gottes” (1529); „Von bösen falschen Zungen” (1531); „Wie man den

Sterbenden trösten und ihm zusprechen soll” (1531); „Vom wahren Erkenntnis Gottes” (1537); „Streitbüchlein” (1541); „Wie man die Kranken trösten soll” (1542); „Catechismus” (1543); „Der kleine Catechismus” (1544); „Vom christl. Ritter” (1545); „40 kurze Predigten üb. d. ganzen Catechismus” (1550); „Postilla deutsch” (1545/50); „Zehnerlei kurze Form zu predigen” (1552); „Vom Spiegel der Hauszucht” (1553).

Bibliografia:

Bertheau C., *Huberinus, Caspar*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 13 (1881), S. 258-259 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz34093.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Franz G., *Huberinus, Caspar*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 9 (1972), S. 701 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz34093.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; idem, *Huberinus (Huber), Kaspar*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 3, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2000, Sp. 1919-1920; *Huberinus, Caspar*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 5, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 199-200; <https://www.pflegewissenschaft.info/datenbanken/who-was-who-in-nursing-history/liste-aller-eintraege/104-datenbanken/who-was-who-in-nursing-history/11544-huberinus-caspar> [dostęp - 13.05.2019]

Źródło ilustracji: <https://www.wissner.com/stadtlexikon-augsburg/artikel/stadtlexikon/huberinus/4218> [dostęp - 13.05.2019]

Enoch Hützing (1600-1678), studiował w Wittenberdze i Rostoku, gdzie w 1619 r. uzyskał magisterium; w 1625 r. uzyskał licencjat teologiczny, a w 1638 r. doktorat z teologii w Wittenberdze. Wnuk pierwszego kaznodziei protestanckiego w Kościele św. Jana w Gdańsku; w latach 1621-27 r. pełnił funkcję rektora szkoły kościelnej św. Jana w Gdańsku; w latach 30. pełnił funkcję proboszcza w Bogatce (Reichenberg) oraz Różynach (Rosenberg); w 1643 r. został wysłany na terytorium dzisiejszej Holandii, aby objąć godność pierwszego pastora w jednej ze świątyń ewangelickich w Hadze; w 1671 r. powrócił do Rostoku i pełnił funkcję kaznodziei bez parafii. Dzieła: „De natura lucis“ (1617); „Mysterium de Deo uno et trino“ (1620); „Libellus de peste“ (1621).

Bibliografia:

Döring H., *Hutzing (Enoch)*, [in:] *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste*, Sect. 2: H - N, von genannten Schriftstellern bearb. und hrsg. v. J. S. Ersch und J. G. Gruber, Leipzig 1835, S. 272-273; Jöcher Ch. G., *Hutzing (Enoch)*, [in:] *Allgemeines Gelehrten-Lexicon: Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ietzige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht (...)*, Bd. 2, Leipzig 1750, Sp. 1792; Schwarz, *Hutzing, Enoch*, [in:] *Altpreußische Biographie*, Bd. 1, hrsg. im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung von Christian Krollmann, Marburg/Lahn 1974, s. 294; Witczak A., *Enoch Hützing – Gdańsk preacher*, „Universitas Gedanensis“, R. 25, 2013, t. 45, s. 135-154; tab. Rektorzy szkoły św. Jana [dostęp online: https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZKO%C5%81A_%C5%9AW.JANA# oprac. Magdalena Lemańczyk; dostęp - 13.05.2019].

Christoph Irenäus (Irenaeus) (1522-1595), studiował w Wittenberdze, gdzie uzyskał magisterium (1549). Kierował szkołą w Bernburgu (1545-47) oraz w Aschersleben; sprawował różne funkcje kościelne, był diakonem i archidiakonem w Aschersleben, pastorem w Eisleben, kaznodzieją w Coburgu i Weimarze, superintendentem w Neustadt/Orla i Weimarze; wziął udział w kolokwium w Altenburgu (1568-69) oraz na zamku w Mansfeld (1572); od 1580 r. przebywał w Austrii, gdzie był pastorem w Horn. Był przeciwnikiem Jakoba Andreasa, popierał nauki Matthiasa Flaciusa. Dzieła: „Spiegel des ewigen Lebens” (1595).

Bibliografia:

Frank G., *Irenäus, Christoph*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 14 (1881), S. 582 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz70228.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; *Irenäus, Christoph*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 5, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 258; Junghans H., *Irenäus, Christoph*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 10 (1974), S. 178 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz70228.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Koch E., *Irenäus, Christoph*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 4, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2001, Sp. 230-231.

Johann Georg IV (Sachsen) / Jan Jerzy IV Wettyn (1668-1694), książę elektor Saksonii (1691-94); dobrze przygotowany do rządów, kontynuował politykę swojego ojca; związał się z Magdaleną Sibyllą von Neitschütz.

Bibliografia:

Johann Georg IV., [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 5, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 345.

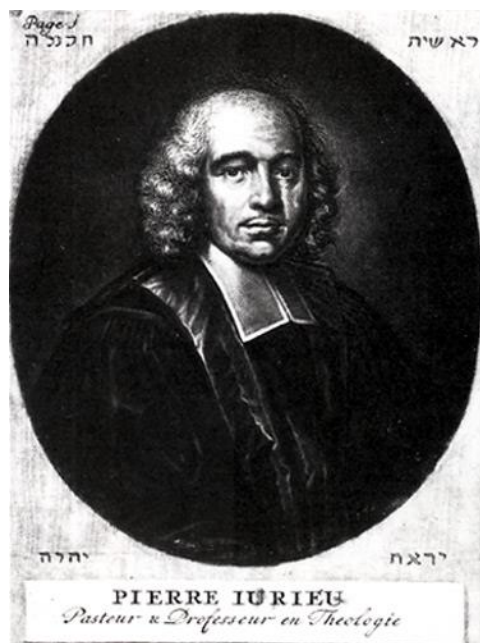
Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Jerzy_IV_Wettyn [dostęp -16.05.2019]

Johann Wilhelm von Sachsen-Eisenach (1666-1729), książę Saksonii-Eisenach z dynastii Wettynów; objął władzę w 1698 r. po bezpotomnej śmierci starszego brata księcia Johanna Geорга II; jego władztwo było częścią Świętego Cesarstwa Rzymskiego.

Źródło ilustracji:

[https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Wilhelm_\(Sachsen-Eisenach\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Wilhelm_(Sachsen-Eisenach)) [dostęp- 25.07.2019]

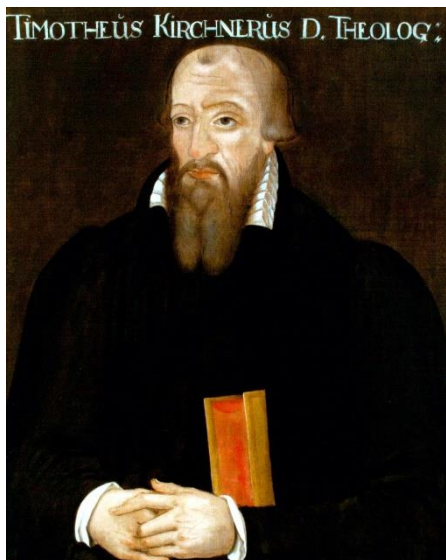

Pierre Jurieu (1637-1713), studiował teologię w Saumur i Sedanie, gdzie uzyskał doktorat; a także w Holandii i Anglii. Był profesorem teologii i herbajskiego w Sedanie, a po zamknięciu szkoły nakazem Ludwika XIV (1681) przeniósł się do Rotterdamu, gdzie został pastorem i profesorem w „Ecole Illustre”. Bronił doktryn protestantyzmu przeciwko atakom Antoine’a Arnaulda, Pierre’a Nicole’a i Jacques’a-Benigne Bossueta; był przeciwny polityce Ludwika XIV, kwestionował absolutyzm i prawo boskie królów; reagował na cofnięcie Edyktu z Nantes (1685). Dzieła: „Examen de livre de la reunion du Christianisme” (1671); „Traité de la dévotion” (1674); „Apologie pour la morale des Reformés” (1675); „Accomplissement des propheties” (1686); „Lettres pastorales adressées aux fidèles de France” (1686-87); „Histoire critique des dogmes et des cultes” (1704) .

Bibliografia:

Dingel I., *Jurieu, Pierre*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 4, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2001, Sp. 717; <https://www.museeprotestant.org/en/notice/pierre-jurieu-1637-1713-2/> [dostęp - 16.05.2019].

Źródło ilustracji: <https://www.museeprotestant.org/en/notice/pierre-jurieu-1637-1713-2/> [dostęp - 16.05.2019]

Timotheus Kirchner (1533-1587), studiował w Wittenberdze i Jenie, gdzie uzyskał magisterium i doktorat. Pełnił różne funkcje kościelne, wziął udział w Colloquium w Altenburgu (1568); był profesorem w Jenie, generalnym superintendentem i nadwornym kaznodzieją w Wolfenbüttel, generalnym superintendentem w Gandersheim; był profesorem teologii na nowo utworzonym Uniwersytecie w Helmstedt (1576-79), a następnie w Heidelbergu (1580); od 1584 r. pełnił funkcję superintendenta w Weimarze. Jako ortodoksyjny teolog bronił czystego dziedzictwa luterańskiego; jego pisma były poświęcone aktualnym problemom, w prosty sposób wyjaśniał kwestie wiary; wziął udział w opracowaniu tzw. Książki Erfurckiej w obronie *Concordienformel*. Dzieła: „Thesaurus explicationum omnium articulorum” (1566); „Enchiridion, in welchem d. fürnembsten Hauptstück d. Christl. Lehre durch Frag u. Antwort ... erkläret ...”; „Gründl. warhafft. Hist. v. d. Augsburg. Confession ... im Artickel vom Abendmahl...” (1584); współautor „Apologia oder Verantwortung des Christlichen Concordien Buches” (1584).

Bibliografia:

Kirchner, Timotheus, [in:] *Controversia et Confessio Digital*, hrsg. von I. Dingel [dostęp online: <http://www.controversia-et-confessio.de/cc-digital/personen/register/eintraege/kirchner-timotheus.html> dostęp - 16.05.2019]; *Kirchner, Timotheus*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 5, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 553; Koch E., *Kirchner, Timotheus*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 4, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2001, Sp. 1380; Mager I., *Kirchner, Timotheus*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 11 (1977), S. 664 f [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz41133.html#ndbcontent> dostęp - 16.07.2019]; Wagenmann J. A., *Kirchner, Timotheus*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 16 (1882), S. 22-23 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz41133.html#adbcontent> dostęp - 16.07.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Timotheus_Kirchner [dostęp - 16.05.2019]

Johann Kittel (Kittelius) (1519-1590), od 1536 r. studiował w Wittenberdze, gdzie uzyskał licencjat (1538) oraz magisterium (1543); od 1563 r. doktor teologii. Był nauczycielem w Joachimsthal, kaznodzieją w Kamenz i proboszczem w Brandenburgii nad Hawelą; w 1560 r. przeniósł się do Rostoku, gdzie był kaznodzieją oraz pełnił urząd superintendenta; wykładał też na Uniwersytecie w Rostoku, gdzie był profesorem teologii (1561-63); z powodu sporu jurysdykcyjnego z władzami musiał opuścić miasto; pełnił też funkcję superintendenta w Lübben, a od 1566 r. superintendenta i pastora w Gdańsku (1588-1590). Był teologiem i pedagogiem; popadł w konflikt z pastorem Peterem Praetoriusem, którego oskarżono o sprzyjanie kalwinistom.

Bibliografia:

Koppmann K., *Dr. Johann Kittel, Professor der Theologie und Superintendent zu Rostock, 1561-1563*, [in:] „Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde”, Bd. 59 (1894), S. 144-176 [dostęp online: http://mvdok.lbm.de/mjbrenderer?id=mvdok_document_00003116 dostęp -22.07.2019]; Schwarz, *Kittel, Johann*, [in:] *Altpreußische Biographie*, Bd. 1, hrsg. im Auftrage der Historischen Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung von Christian Krollmann, Marburg/Lahn 1974, S. 335-336; tab. Luterkańscy pastory kościoła Wniebowzięcia NMP https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KO%C5%9ACI%C3%93%C5%81_WNIEBOWZI%C4%98CIA_NAJ%C5%9AWI%C4%98TSZEJ_MARII_PANNY# oprac. Mirosław Gliński [dostęp - 25.07.2019].

Christian Kortholt (1633-1694), studiował teologię na Uniwersytecie w Rostoku, gdzie uzyskał magisterium, a także w Jenie, Lipsku i Wittenberdze. Pracował na uniwersytetach w Rostoku i Kilonii. Był ortodoksyjnym teologiem, prekursorem pietyzmu w Schleswig-Holstein; zajmował się historią Kościoła; badał podstawy duchowego konfliktu chrześcijaństwa z pogaństwem; wykładał teologię praktyczną. Dzieła: „De persecutionibus ecclesiae primitivae” (1660/89); „Kohlschwartzes Pabstthum, oder nachmaliger Beweis, daß das Papstthum zu Rom vom Teufel gestiftet” (1660); „Historisch Beschreibung der zehn großen Verfolgungen, so die Christen der ersten Kirche unter den heidnischen Kaisern erlitten” (1663); „Tractatus de calumniis paganorum” (1663); „Oeffentlicher Gottesdienst der alten Christen” (1672); „De tribus magnis impostoribus liber” (1680); „De vita et moribus christianis primaevis per gentilium malitiam afflictis liber” (1682); „Pastor fidelis sive de officiis ministrorum ecclesiae” (1696); „Historia eccles. N. T.” (1697); „Paganus obtrectator sive de calumniis gentilium in veteres Christianos libri tres” (1698).

Bibliografia:

Carstens C. E., *Kortholt, Christian*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 16 (1882), S. 725-726 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz44599.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Göbell W., *Kortholt, Christian*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 12 (1979), S. 601 f [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz44599.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Kaufmann T., *Korholt, Christian*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 4, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2001, Sp. 1704; *Kortholt, Christian*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 6, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 48.

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Kortholt_der_%C3%84ltere [dostęp – 16.05.2019]

Heinrich Kratzenstein (1649-1696), złotnik i gorzelnik, mieszczanin z Quedlinburga. Dołączył do początków ruchu pietystycznego w swoim mieście; prowadził skromne życie, regularnie odwiedzał luterzańskie nabożeństwa; podobno miał wizje profetyczne; popadł w miłosną obsesję na punkcie pewnej służącej (1691), twierdząc, że to boskie objawienie; po próbie zamordowania żony, co uznano za atak na sakrament małżeństwa, został osądzony i skazany (1692); jego obsesję porównano do herezji; mimo próśb jego zwolenników o zwolnienie, zmarł w więzieniu.

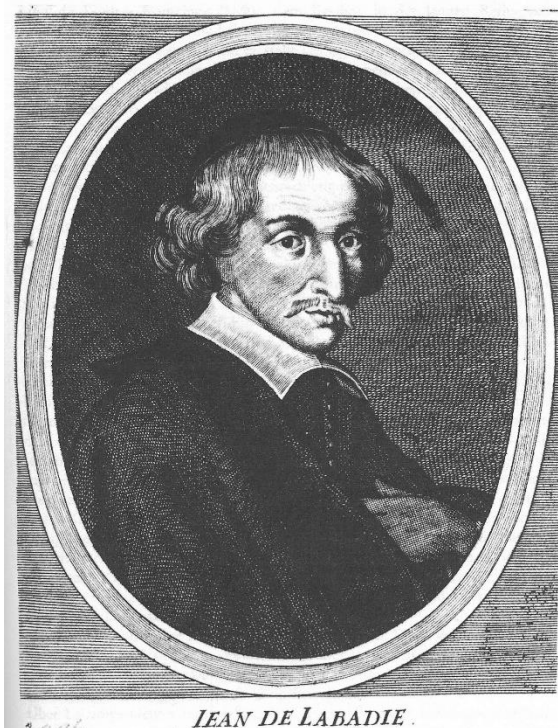
Bibliografia:

Glaube und Geschlecht: fromme Frauen, spirituelle Erfahrungen, religiöse Traditionen, hrsg. von R. Albrecht, A. Bühler-Dietrich, F. Strzelczyk, Köln 2008, S. 220-221; Kasper P., *Das Reichsstift Quedlinburg (936-1810): Konzept – Zeitbezug – Systemwechsel*, [„Studien Der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an Der Universi”, Bd. 66], Göttingen 2013, S. 161; *Philipp Jakob Spener. Schriften*, hrsg. von E. Beyreuther und D. Blaufuß, Bd. 10, Hildesheim [et al.] 2015, S. 21.

Andreas Kühne (1624-1702), studiował w Wittenberdze i Straßburgu. Od ok. 1650 r. był pastorem i superintendentem w Herzberg, pełnił też funkcję superintendenta w Bischofswerda (1660) oraz Annaberg (1675); od 1684 r. był pastorem w Kościele Mariackim w Gdańsku. Dzieła: „Differt. de jure Dei in creaturas”; „De ordine decretor. divin.”; „De origine schismatis ecclesiarum occidentalium contra fratres Walenburchios”; „Windiciae pacis relig.”; „De concordia ecclesiastica”; De puncto & momento discrepantiae inter Lutheranos & Reform.”.

Bibliografia:

Kühn (Andreas), [in:] Allgemeines Gelehrten-Lexicon: Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ieszige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht (...), Bd. 2, hrsg. von Ch. G. Jöcher, Leipzig 1750, Sp. 2177.

Jean de Labadie (1610-1674), był jezuitą, przyjął święcenia kapłańskie; studiował teologię w Bordeaux (1636-39). Był wędrownym kaznodzieją; opuścił Kościół katolicki (1650) i wstąpił do Kościoła reformowanego; pracował jako kaznodzieja w Montauban, Orange, Genewie i Middelburgu; po zawieszeniu służby we francuskim kościele przeniósł się do Amsterdamu; został ekskomunikowany z Kościoła reformowanego (1670). Miał mistyczne wizje; głosił ideę Kościoła apostołskiego; jego naukami interesował się także Spener; Labadie uważał się za proroka powołanego przez Ducha Świętego do wprowadzenia kościelnych reform; skupił wokół siebie wspólnotę labadystów, którą uważał za prawdziwy kościół (przetrwała do XVIII w.), charakteryzowała się ona praktyką pobożności, dyscypliną, ascezą i wspólnotą własności. Dzieła: „Le Héraut du Grand Roy

Jésus” (1667); „La Réformation de l'Eglise par le pastorat” (1667/68); „Manuel de pieté”; „L'Exercice Prophetique” (1668).

Bibliografia:

Tschackert P., *Labadie, Jean de*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 17 (1883), S. 462-463 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz47263.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Wallmann J., *Labadie, Jean de*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 5, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, sp. 3-4; <http://www.biografie-niemieckie.pl/l/8054-jean-de-labadie.html> [dostęp - 17.05.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Jean_de_Labadie [dostęp - 17.05.2019]

Johann Christian Lange (1669–1756), studiował w Lipsku; w 1716 r. uzyskał doktorat teologiczny. Był członkiem Collegium Philobiblicum; pracował na uniwersytetach w Lipsku oraz Gießen; w 1716 r. został superintendentem i nadwornym kaznodzieją w Idstein. Był teologiem i poetą pieśni sakralnych. Podczas pobytu w Lüneburg (1691-94) pisał swoje pieśni duchowe.

Bibliografia:

Lange, Johann Christian, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 17 (1883), S. 640-641 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz47926.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; https://hymnary.org/person/Lange_JC1 [dostęp - 17.05.2019].

Georg Lehmann (1616-1699), studiował w Wittenberdze i Lipsku, gdzie uzyskał magisterium (1642), a potem doktorat z teologii (1669). W 1655 r. został pastorem i superintendentem w Weißenfels; od 1670 r. był pastorem w kościele św. Mikołaja w Lipsku i superintendentem; był także profesorem teologii na Uniwersytecie w Lipsku.

Bibliografia:

Sächsische evangelisch-luther'sche Kirchen- und Predigergeschichte von ihrem Ursprunge an bis auf gegenwärtige Zeiten, von M. Erdmann Hannibal Albrecht, Bd. 1, Leipzig 1799, S. 84-86; [https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Lehmann_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Lehmann_(Theologe)) [dostęp - 22.07.2019].

Źródło ilustracji: [https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Lehmann_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Lehmann_(Theologe)) [dostęp - 17.05.2019]

Caspar Löscher (1636-1718), studiował w Lipsku, gdzie uzyskał doktorat z teologii. Od 1665 r. wykładał na Uniwersytecie w Lipsku; był pastorem i superintendentem w Sonderhausen, a następnie w Zwickau; był także pastorem w Erfurcie; wykładał teologię na Uniwersytecie w Wittenberdze, gdzie pełnił także funkcje dziekana i rektora. W swoich wykładach atakował synkretyzm. Dzieła: „De fabuloso Fabricii purgatorio” (1660).

Bibliografia:

Fortgesetzte Sammlung von alten und neuen theologischen Sachen: darinnen von Büchern, Uhrkunden, Controversien, Veränderungen, Anmerckungen und Vorschlägen u.d.g. (...) nützl. Nachricht ertheilet wird: auff das Jahr..., Leipzig 1720, S. 842-845; Löscher (Caspar), [in:] J. G. Walther, *Musicalisches Lexicon Oder Musicalische Bibliothec: Darinnen nicht allein Die*

Musici, welche so wol in alten als neuern Zeiten, (...) durch Theorie und Praxis sich hervor gethan, (...) angeführet, Sondern auch Die in Griechischer, Lateinischer, Italiänischer und Frantzösischer Sprache gebräuchliche..., Bd. 72, Leipzig 1732, S. 368; https://de.wikipedia.org/wiki/Caspar_L%C3%B6scher [dostęp - 22.07.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Caspar_L%C3%B6scher [dostęp - 20.05.2019]

Johann Andreas Lucius (1625-1686), studiował w Wittenberdze, gdzie uzyskał doktorat z teologii (1677). Wykładał w Wittenberdze; po śmierci ojca objął po nim funkcję diakona oraz kaznodziei w Dreźnie, gdzie pełnił też urząd superintendenta (1678). Był przedstawicielem luterńskiej ortodoksji, odrzucił kalwinizm i socynianizm jako herezje; swoje poglądy opierał wyłącznie na Biblii; w swoich kazaniach wyjaśniał objawienia św. Jana. Dzieła: „Disp. de causa efficiente”; „Disp. de supposito et persona” (1647); „Disp. de formis subordinatis et accidentariis” (1648).

Bibliografia:

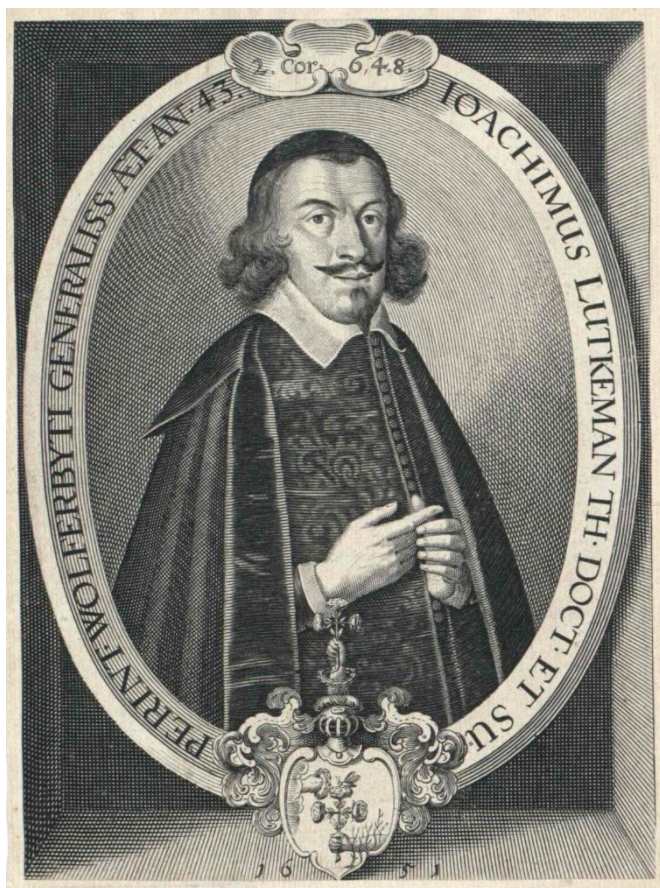
Lucius (Joh. Andreas), [in:] *Allgemeines Gelehrten-Lexicon: Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ietzige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht (...)*, Bd. 2, hrsg. von Ch. G. Jöcher, Leipzig 1750, Sp. 2568; https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Andreas_Lucius [dostęp - 22.07.2019]

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Andreas_Lucius [dostęp - 20.05.2019]

Justus Lüders (ok. 1656-1708), studiował teologię na Uniwersytecie w Helmstedt. Zasiadał w radzie konsystorskiej, był kaznodzieją oraz wykładowcą w Akademii Rycerskiej w Wolfenbüttel; pełnił funkcję nadwornego kaznodziei w Quedlinburgu (od 1693), a następnie superintendenta w Halberstadt (1694-1708) . Był pietystą; utrzymywał kontakty z Augustem Hermannem Francke, którego fundacji przekazał swoje zbiory biblioteczne.

Bibliografia:

Klosterberg B., *Zur Rekonstruktion frühneuzeitlicher Privatbibliotheken in der Bibliothek der Franckeschen Stiftungen*, [in:] *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, Bd. 67, hrsg. von U. Rautenberg, U. Schneider, Berlin 2012, S. 115; Krumwiede H. W., *Von der Sachsenmission bis zum Ende des Reiches 1806*, [Kirchengeschichte Niedersachsens, Bd. 1], Göttingen 1996, S. 231; <https://digital.franckehalle.de/fshv/wiki/lueders> [dostęp - 20.05.2019].

Joachim Lütke mann (1608-1655), teolog luterański, studiował w Greifswaldzie, Straßburgu i Rostoku; uzyskał licencjat (1646) oraz doktorat z teologii (1648). Był diakonem w Rostoku, wykładał metafizykę i fizykę na tamtejszym uniwersytecie, gdzie pełnił też funkcję rektora (1646); wdał się w spór teologiczny z Johannesem Cothmannem, wskutek czego został wydalony z miasta; wyjechał do Wolfenbüttel, gdzie pełnił funkcję kaznodziei nadwornego oraz generalnego superintendenta (1649); zaprojektował nowy system szkolny z obowiązkową edukacją (1651); został opatem klasztoru w Riddagshausen (1653). Jego poglądy wywarły silny wpływ na pietyzm; rozważał prawdziwe człowieczeństwo Chrystusa podczas trzech dni jego śmierci, przyjął teorię o zniesieniu prawdziwego człowieczeństwa Chrystusa, co uznano za herezję. Dzieła: „Der Vorschmack göttlicher Güte” (1653); „Regentenpredigt” (1655); „Corpus doctrinae catecheticae” (1656).

Bibliografia:

Killy W., *Lütke mann, Joachim*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 6, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 523; Mohr R., *Lütke mann, Joachim*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 15 (1987), S. 482 f. [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz55004.html#ndbcontent> dostęp 16.07.2019]; Wagenmann J. A., *Lütke mann, Joachim*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 19 (1884), S. 696-699 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz55004.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Wallmann J., *Lütke mann, Joachim*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 5, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, Sp. 620.

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Joachim_L%C3%BCtkemann [dostęp - 20.05.2019]

Georg Maior/Major/Maier (1502-1574), teolog luterński, studiował w Wittenberdze, gdzie uzyskał doktorat (1544); był uczniem Lutra i Melanchtona. Pracował w Gimnazjum w Magdeburgu; następnie był kaznodzieją w Wittenberdze i zasiadał w radzie konsystorskiej; był kilkakrotnie dziekanem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Wittenberdze oraz rektorem uczelni; po wojnie szmalkaldzkiej pracował w Merseburgu; później pełnił funkcję superintendenta w Eisleben; następnie powrócił do Wittenbergi. Brał udział w religijnej dyskusji w Ratyzbonie (1541) oraz Lipsku (1548); wdał się w spór teologiczny (jego przeciwnikami byli Nikolaus von Amsdorf i Matthias Flacius) dotyczący relacji wiary do dobrych uczynków; przed śmiercią musiał podpisać tzw. artykuł z Torgau, mający na celu zniesienie kryptokalwinizmu; był jednym z najważniejszych przedstawicieli drugiego

pokolenia reformatorów w Wittenberdze. Dzieła: „Tabulae de schematibus et tropis Petri Mosellani” (1527); „Elegantiores aliquot parabolae ex Erasmi” (1532, 1544); „Quaestiones rhetoricae” (1535, 1553); „Elementa graeca et latina grammaticae” (1536); „Commonefactio ad ecclesiam catholicam, orthodoxiam, de fugendis ... blasphemii Samosatenicis” (1569); „Vom Ehestand Erinnerung” (1550); „Etliche hundert schöner, lustiger u. gemainer Teütscher Sprüchwörter” (1567); opracowywał także podręczniki dla uczniów.

Bibliografia:

Dingel I., *Major (Maier, Meyer), Georg*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 5, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, Sp. 696; Junghans H., *Major, Georg*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 15 (1987), S. 718 f [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz55817.html#ndbcontent> dostęp - 16.07.2019]; Wagenmann J. A., *Major, Georg*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 20 (1884), S. 109-111 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz55817.html#adbcontent> dostęp - 16.07.2019]; [http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Major_\(1502-1574\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Major_(1502-1574)) [*Major (Maier, Meyer), Georg*, oprac. Ulrike Ludwig; dostęp - 21.05.2019]

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_Major [dostęp - 21.05.2019]

Johann Heinrich May (1653-1719), teolog luterański, pietysta i historyk, studiował teologię w Wittenberdze, zajmował się literaturą hebrajską; uzyskał doktorat z teologii (1690). Nauczał hebrajskiego w Lipsku, Wittenberdze, Helmstedt i Straßburgu; był nadwornym kaznodzieją w Veldenz, kaznodzieją i nauczycielem w Baden-Durlach; wykładał na Uniwersytecie w Gießen. Prywatnie przyjaźnił się ze Spenerem. Dzieła: „*Historia animalum Scripturae*” (1686); „*Dissertationes sacrae*” (1690).

Bibliografia:

Friedrich M., *May (Majus), Johann Heinrich*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 5, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, Sp. 936-937; Tschackert P., *May, Johann Heinrich*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 20 (1884), S. 123 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz59421.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019].

Johann Friedrich Mayer (1650–1712), studiował w Lipsku i Straßburgu; uzyskał doktorat z teologii (1674). Był kaznodzieją, pełnił funkcję superintendenta w Leisnig, pastora i superintendenta w Grimma; wykładał teologię na Uniwersytecie w Wittenberdze (od 1684), gdzie pełnił też funkcję rektora; był pastorem w kościele św. Jakuba w Hamburgu (1686); pracował w Gimnazjum Akademickim w Hamburgu, krótko na uniwersytetach w Kilonii (1687) oraz Greifswaldzie, gdzie pełnił także funkcję rektora (1701, 1705); był też pastorem w kościele św. Mikołaja w Greifswaldzie. Przedstawiciel luterkańskiej ortodoksji, przeciwnik pietyzmu, polemizował ze Spenerem; w swoich pismach krytykował synkretyzm, arianizm i papistów; posiadał jedną z największych prywatnych bibliotek. Dzieła: „Museum ministri ecclesiae” (Bd. 1: 1690, Bd. 2: 1718); „Bibliotheca biblica”; „Hamburger

Gesangbuch” (1709).

Bibliografia:

Killy W., *Mayer, Johann Friedrich*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 7, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1998, S. 7; Pyl T., *Mayer, Johann Friedrich*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 21 (1885), S. 99-108 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz59504.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; Wallmann J., *Mayer, Johann Friedrich*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 5, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, Sp. 941-942.

Źródło ilustracji: [https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Friedrich_Mayer_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Friedrich_Mayer_(Theologe)) [dostęp - 20.05.2019z 9]

Balthasar Meisner (1587-1626), teolog luterański i etyk, studiował w Wittenberdze, gdzie uzyskał magisterium (1604) oraz doktorat (1612); uczył się także w Gießen, Straßburgu, Bazylei i Tybindze. Wykładał w Wittenberdze (od 1611), gdzie kilkakrotnie kierował Wydziałem Teologicznym oraz pełnił funkcję rektora. Rozważał relacje teologii i filozofii; w swoich rozważaniach łączył etykę z mistyką; wdał się w spór teologiczny z Corneliussem Martini; przeciwstawiał się socynianizmowi. Dzieła: „Disputatio de natura Metaphysicae” (1606); „Philosophia sobria” (1611-23); „Secunda pars Philosophiae sobriae” (1613); „Dissertatio de summo bono” (1614); „Christologias Sacrae disputationes L.” (1624); „De praestantia et dignitate Christiani ... oratio” (1693).

Bibliografia:

Appold K., *Meisner, Balthasar*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 5, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, Sp. 996; Tschackert P., *Meisner, Balthasar*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 21 (1885), S. 243 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz61345.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; <http://www.biografie-niemieckie.pl/m/8225-Meisner-Balthasar.html> [dostęp - 21.05.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Balthasar_Meisner [dostęp - 21.05.2019]

Franz Menegatti (1631-1700 lub 1719), studiował teologię w Rzymie, jezuita; nauczyciel teologii, filozofii i prawa; pracował w Graz i Wiedniu; spowiednik cesarza Leopolda. Dzieła: „Regula et norma statica de pondere et motu projectorum”; „Collectiones mathematicae de architectura militari” (1691).

Bibliografia:

Menegatti, Franz, [in:] *Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften: enthaltend Nachweisungen über Lebensverhältnisse und Leistungen von Mathematikern, Astronomen, Physikern, Chemikern, Mineralogen, Geologen usw. aller Völker und Zeiten*, gesammelt von J. C. Poggendorff, Bd. 2, Leipzig 1863, Sp. 117 [dostęp online: https://archive.org/details/bub_gb_uP5HzhNmAnkC/page/n67 dostęp - 16.07.2019]; <http://jesuitscience.net/p/793/> [dostęp - 21.05.2019].

Mentzer Balthasar (1565-1627), studiował w Marburgu, był pastorem w Kirtorf, nadwornym kaznodzieją w Darmstadt; wykładał na uniwersytetach w Marburgu i Gießen. W swoich pismach polemicznych bronił nauk luteriańskiej ortodoksji; rozważał także ludzką i boską naturę Chrystusa. Dzieła: „Anti-Sadeel” (1593/94); „Propositiones de praecipuis” (1597); „Disputationes theologicae de praecipuis” (1607); „Synopsis theologiae analytico ordine comprehensae”; (1610); „Exegesis Augustanae Confessionis” (1613); „Opera theologica latina” (1669).

Bibliografia:

Bautz, *Mentzer, Balthasar I.*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 7, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1998, S. 65; Mahlmann T., *Mentzer, Balthasar*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 17 (1994), S. 98-100 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz61746.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; idem, *Mentzer, Balthasar I., Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 5, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, Sp. 1103; *Mentzer, Balthasar*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 21 (1885), S. 374-375 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz61746.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019]; <https://www.lagis-hessen.de/pnd/116885955> [dostęp - 21.05.2019]; <https://www.lagis-hessen.de/pnd/116885955> [dostęp - 21.05.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Balthasar_Mentzer_der_%C3%84ltere [dostęp - 21.05.2019]

Bartholomaeus Meyer (1644-1714), studiował w Rostoku, nauczał w różnych szkołach (Altendamm, Szczecin), pełnił także funkcje rektora (Ulsar, Blankenburg am Harz); w 1675 r. przybył do księstwa Braunschweig-Wolfenbüttel; był pastorem w głównym kościele w Wolfenbüttel, a następnie objął urząd generalnego superintendenta; pełnił także funkcję pastora w Schöningen; nie chciał podpisać edyktu z 1692 r., więc stracił urząd i dwa lata później przeniósł się do Ostfriesland. Reprezentował ruch pietystyczny; był duszpasterzem chorych i więźniów; zajmował się ewangelizacją biednych i pracą diakonijną.

Bibliografia:

Krumwiede H. W., *Kirchengeschichte Niedersachsens [der Gesellschaft für Niedersächsische Kirchengeschichte zur Hundertjahrfeier 1895 - 1995]*, Göttingen 1996, S. 231; Smid M., *Barthold (Bartholomäus) Meier (Meyer)*, [in:] *BLO III*, Aurich 2001, S. 285 - 287 [dostęp online: https://www.ostfriesischelandschaft.de/fileadmin/user_upload/BIBLIOTHEK/BLO/Meier_Barthold.pdf dostęp - 23.07.2019].

Georg Möbius / Moebius (1616–1697), teolog luterański. Studiował na uniwersytetach w Jenie, Lipsku. Od 1647 roku był rektorem gimnazjum w Merseburgu. W 1668 roku uzyskał stopień doktora teologii na uniwersytecie w Lipsku. Od 1671 roku był dziekanem tamtejszego wydziału teologicznego. Pełnił również funkcje kościelne, jako kanonik w Zeitz i Meißen.

Bibliografia:

Prof. Dr. theol. Georg Möbius, [in:] *Professorenkatalog der Universität Leipzig/Catalogus professorum lipsiensium*, hg. v. Lehrstuhl für Neuere und Neueste Geschichte, Historisches Seminar der Universität Leipzig [online: [www.uni-](http://www.uni-leipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/leipzig/Moebius_3003)

[leipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/leipzig/Moebius_3003](http://www.uni-leipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/leipzig/Moebius_3003)]; Siegfried Carl Gustav Adolf, *Möbius Georg*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 22 (1885), S. 43 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz63818.html#adbcontent>].

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_M%C3%B6bius

Źródło

zdjęcia:

[https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_M%C3%B6bius#/media/File:20150828_M%C3%B6biusepitaph_\(10\).jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_M%C3%B6bius#/media/File:20150828_M%C3%B6biusepitaph_(10).jpg)

Heinrich Müller (1631-1675), teolog luterański, pisarz, autor pieśni kościelnych. Wywodził się z Rostocku, gdzie uczęszczał do szkoły łacińskiej. Od 1648 roku studiował teologię na uniwersytecie w Greifswaldzie, od 1650 roku na uniwersytecie w Rostocku. Po uzyskaniu magisterium w 1651 roku, rozpoczął podróż naukową po miastach północno i środkowoniemieckich, ale musiał ją przerwać z powodu choroby. W 1655 roku zdał egzamin doktorski w Rostocku, ale stopień uzyskał dopiero w 1660 roku w Helmstedt. W tym czasie działał jednak na uniwersytecie rostockim, gdzie przyznano mu nadzwyczajną profesurę teologii jeszcze przed uzyskaniem doktoratu. Od 1659 roku był profesorem języka greckiego, zaś od 1662 roku teologii w Rostocku. W czasie swej kariery uniwersyteckiej pełnił funkcje dziekana wydziałów filozoficznego i teologicznego, a także rektora rostockiego uniwersytetu. Był również archidiakonem kościoła mariackiego w Rostocku, gdzie od 1662 roku pełnił funkcję pastora. W 1671 roku objął stanowisko superintendenta. Heinrich Müller był

przedstawicielem luterańskiej ortodoksji, ale jego pisma, kazania i pieśni niemieckie, zbliżały tradycyjną teologię do pietyzmu.

Bibliografia:

Bei der Wieden Helge, *Müller Heinrich* [in:] *Neue Deutsche Biographie* 18 (1997), S. 405-406 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz66488.html#ndbcontent>]; *Heinrich Müller*, [in:] *Catalogus Professorum Rostochiensium* [online: <http://purl.uni-rostock.de/cpr/00000611>]; Wallmann Johannes, *Müller Heinrich*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 5, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2002, Sp. 1570.

Hasło na Wikipedii:
[https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_M%C3%BCller_\(Theologe,_1631\)#/media/File:MuellerHC1359.JPG](https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_M%C3%BCller_(Theologe,_1631)#/media/File:MuellerHC1359.JPG)

Źródło portretu:
[https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_M%C3%BCller_\(Theologe,_1631\)#/media/File:M%C3%BCller_by_Kilian.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_M%C3%BCller_(Theologe,_1631)#/media/File:M%C3%BCller_by_Kilian.jpg)

Peter Musäus (1620–1674), teolog luterński. Studiował w Jenie i Helmstedt. Od 1648 roku funkcjonował jako profesor logiki i metafizyki, a później także teologii na uniwersytecie w Rinteln. W 1665 roku został profesorem i prorektorem na nowopowstałym uniwersytecie w Kilonii. W trakcie studiów w Helmstedt zetknął się z działającym tam Georgiem Calixtem i jego ideami. Został jego zwolennikiem, co spowodowało oskarżenia o synkretyzm ze strony luterńskiej ortodoksji.

Bibliografia:

Alwast Jendris, *Musäus, Peter*, [in:] *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Bd. 6 (1993), Sp. 375-376; *Peter Muäus*, [in:] *Kieler Gelehrtenverzeichnis*

[online: <http://www.gelehrtenverzeichnis.de/person/a5592696-2c77-c5bb-c4a2-4d9b028081fe>].

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Peter_Musaeus

Źródło portretu:

http://photos.geni.com/p13/b0/fe/4a/c0/534448469b523ec0/peter_musaeus_original.jpg

Andreas Mylius (1649–1702), był uczniem liceum w Torgau, od 1667 roku studiował na uniwersytecie w Wittenberdze, gdzie uczęszczał na wykłady z prawa i filozofii. Zmuszony był przerwać studia z powodu choroby, ale od 1669 roku obecny był na uniwersytecie w Lipsku, gdzie w 1678 roku uzyskał licencjat, zaś w 1679 roku stopień doktora. W 1680 roku został profesorem prawa, zaś w 1683 roku profesorem instytutu. Pełnił funkcję rektora w 1683 oraz 1695 roku. W 1686 roku był syndykiem uniwersytetu, zaś dwa lata później asesorem wydziału prawa. Autor około 40 dysertacji, głównie z zakresu prawa cywilnego. Stworzył też kilka kompendiów prawniczych dla potrzeb słuchaczy jego wykładów: „Maruductio in universum jus”; „Nucleus institutionum”; „Nucleus pandectarum”; „Nucleus proc. Judiciarii”.

Bibliografia:

J. A. Ritter von Eisenhart, *Mylius Andreas*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 23, Leipzig 1886, S. 134–136 [dostęp online:<https://daten.digital-sammlungen.de/bsb00008381/images/index.html?id=00008381&groesser=150&fip=193.174.98.30&no=&seite=136>].

Hasło na Wikipedii: [https://de.wikipedia.org/wiki/Andreas_Mylius_\(Rechtswissenschaftler\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Andreas_Mylius_(Rechtswissenschaftler))

Nepos (III w. p. n. e.), biskup Arsinoe, starożytnego miasta egipskiego (obecnie Suez). Autor hymnów liturgicznych, a także zaginionego dzieła, w którym opowiadał się za dosłowną interpretacją Apokalipsy.

Bibliografia:

J. Kirchmeyer, *Nepos*, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche* 7, hg. v. J. Höfer, K. Rahner, Freiburg 1986, k. 878.

Heinrich Niklaes (1501/1502–1580). Pochodził z rodziny katolickiej z okolic Münster i przez trzy lata uczęszczał do szkoły łacińskiej. Od najmłodszych lat przejawiać miał skłonności do mistycyzmu. Wcześniej zetknął się też z nauką luterańską. Był kupcem. W latach około 1530-1540 mieszkał i pracował w Amsterdamie. Około 1540 roku przeniósł się do Emden, gdzie w 1542 roku uzyskał obywatelstwo miejskie. Opuścił miasto w 1560 roku aby uniknąć aresztowania w związku z jego działalnością religijną. Zarówno w pierwszym, nieznanym miejscu zamieszkania, jak też w Amsterdamie, oskarżany był o herezję, ale nie został skazany. Jego przenosiny do Emden miały być spowodowane wizją, w której Bóg nakazał mu założenie „Domu Miłości”. Sekta ta określana była mianem „Huys der Liefden” i „Familia caritatis”, zaś jej członków znano jako „Familisten”. Jej istotą był nacisk na bożą miłość. Jego pisma znane były zarówno w Holandii jak i w Anglii. Do najważniejszych dzieł należą: „De spiegel der gerechtigheid”, „Revelatio Dei of God in zyn groote Voorzeyging”, „Een blyde boedschap van het ryk van God en Christus”, „Een afbeelding van den Naam-en geestelyken taberuakel”, „Eerste van de ware en Christelyke religie”.

Bibliografia:

Leppin Volker, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 6, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2003, Sp. 290; Sleg Jacob Cornelis van, *Niclaes Heinrich*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 23, Leipzig 1886, S. 573-574 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz71739.html#adbcontent>]; Tielke Martin, *Hendrik Niclaes*, [in:] *Biographisches Lexikon für Ostfriesland* 1, Aurich 1993, S. 268-270 [dostęp online: https://www.ostfriesischelandschaft.de/fileadmin/user_upload/BIBLIOTHEK/BLO/Niclaes.pdf].

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Niclaes

Johann Wilhelm Petersen (1649-1727), był absolwentem lubeckiego *Katharineum*. Studiował w Rostocku i w Gießen, gdzie w 1672 roku uzyskał magisterium. W 1686 roku zdobył stopień doktora teologii na uniwersytecie w Rostocku. W latach 1677-1678 był profesorem poetyki na uniwersytecie w Rostocku. Pełnił również funkcje religijne. Był pastorem w kościele św. Idziego w Hanowerze (1677), nadwornym kaznodzieją i superintendentem w Eutin (1678-1688) oraz superintendentem w Lüneburgu (1688-1692). Utracił urząd i musiał opuścić miasto w wyniku oskarżeń o nieprawomyślne poglądy. Schronienie znalazł w Brandenburgii, gdzie zamieszkał wraz z żoną. Był przedstawicielem radykalnego pietyzmu. Ideami pietystycznymi zainteresował się już od 1672 roku, w wyniku kontaktów w Philippem Jacobem Spenerem i wizyt we Frankfurcie nad Menem. Wówczas poznał też przyszłą żonę, Johannę Eleonorę von Merlau,

która stała się współtwórczynią jego teologii. Dzieła: *Schriftmässige Erklärung u. Beweis d. Tausend J.* (1692); *Die Wahrheit Des Herrlichen Reiches Jesu Christi* (1693); *Nubes Testium Veritatis De Regno Glorioso* (1696); *Das Leben Jo. Wilhelmi Petersen* (1717).

Bibliografia:

Jacoby Daniel, *Petersen, Johann Wilhelm*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 25 (1887), S. 508-515 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz94930.html#adbcontent>]; Matthias Markus, *Petersen Johann Wilhelm*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 20 (2001), S. 256n. [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz94930.html#ndbcontent>]; *Petersen Johann Wilhelm*, [in:] *Catalogus Professorum Rostochiensium* [online: http://cpr.uni-rostock.de/resolve/id/cpr_person_00002525?tab=data]; Wallmann Johannes, *Petersen Johann Wilhelm und Johanna Eleonora*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 6, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2003, Sp. 1154.

Hasło na Wikipedii: [https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Wilhelm_Petersen_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Wilhelm_Petersen_(Theologe)) Źródło portretu:

[https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Wilhelm_Petersen_\(Theologe\)#/media/File:PetersenJW.JPG](https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Wilhelm_Petersen_(Theologe)#/media/File:PetersenJW.JPG)

August Pfeiffer (1640-1698), uczeń *Johanneum* w Hamburgu. Studiował na uniwersytecie w Wittenberdze, gdzie w 1659 roku uzyskał magisterium. W 1677 roku uzyskał zaś stopień doktora. Od 1668 roku był profesorem języków orientalnych na macierzystym uniwersytecie w Wittenberdze. W latach 70-tych pracował jako pastor w kilku kościołach. W 1681 roku został archidiakonem kościoła św. Tomasza w Lipsku, zaś w 1689 roku tamtejszym superintendentem. W tym okresie był profesorem języków orientalnych i teologii na uniwersytecie w Lipsku. Był zwolennikiem luterkańskiej ortodoksji i zdecydowanym przeciwnikiem pietyzmu. Dzieła: *Antichiliasmus* (1691); *Der unchristliche Christian* (1692); *Klugheit der Gerechten. In 8 Catechismus-Predigten* (1697); *Luthertum vor Luther* (1697); *Anti-Calvinismus* (1699).

Bibliografia:

Prof. Dr. theol. August Pfeiffer, [in:] *Professorenkatalog der Universität Leipzig/Catalogus professorum lipsiensium*, hg. v. Lehrstuhl für Neuere und Neueste Geschichte, Historisches Seminar der Universität Leipzig [online: http://research.uni-leipzig.de/catalogus-professorum-lipsiensium/leipzig/Pfeiffer_1310/markiere:pfeiffer/]; Schimmelpfennig Adolf, *Pfeiffer August*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 25 (1887), S. 631-632 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz95266.html#adbcontent>]; Wallmann Johannes, *Pfeiffer August*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 6, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2003, Sp. 1231.

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/August_Pfeiffer

Źródło portretu: https://de.wikipedia.org/wiki/August_Pfeiffer#/media/File:PfeifferAB3939.JPG

Ephraim Praetorius (1657-1723), był synem nauczyciela. Absolwent Gimnazjum Akademickiego w Gdańsku, skąd pochodził. Studiował na uniwersytetach w Wittenberdze (1679), Lipsku (1681) i Rostocku (1682). W 1683 roku powrócił do rodzinnego miasta. Był pastorem w kilku świątyniach, od 1702 roku duszpasterzem w gdańskim kościele szpitalnym św. Jakuba. W 1705 roku został pastorem w toruńskim kościele Najświętszej Marii Panny i seniorem kleru luterńskiego w mieście. Autor pism teologicznych i duszpasterskich oraz historycznych, traktujących o dziejach nauki na Pomorzu.

Bibliografia:

Bertling, *Praetorius Ephraim*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 26 (1888), S. 515-516 [online:] <https://www.deutsche-biographie.de/sfz97083.html#adbcontent>]; Paluchowski Piotr, *Praetorius Ephraim*, [w:] *Gedanopedia* [dostęp online: https://www.gedanopedia.pl/?title=PRAETORIUS_EPHRAIM].

Źródło zdjęcia: https://www.gedanopedia.pl/images/4/42/Ephraim_Praetorius.jpg

Johann Starszy Quistorp (1584-1648), uczeń szkół w rodzinnym Rostocku i Berlinie. Studiował filozofię we Frankfurcie nad Odrą (1603) i teologię w Rostocku (1604). Magisterium uzyskał w 1613 roku zaś stopień doktora teologii w 1616 roku. Od 1615 roku był profesorem teologii w Rostocku. Jedenastokrotnie pełnił obowiązki rektora uczelni. W 1616 roku został archidiakonem w rostockim kościele mariackim, zaś w 1645 roku jego pastorem. Rok później objął stanowisko superintendenta. Niechętny ostrym dyskusjom. Nie wziął udziału w toruńskim *Colloquium Charitativum* (1645). Po fiasku rozmów starał się pośredniczyć między stanowiskami Georga Calixta i Abrahama Calova. *Kriegspredigten oder Erklerung des Propheten Nahum* (1628); *Predigten Über die KlagLieder des Propheten*

Jeremiae (1633); *In Divinam S. Apostoli Pauli Ad Ephesios Scriptam Epistolam Commentarius Analyticus* (1636).

Bibliografia:

Kaufmann Thomas, *Quistorp Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 6, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2003, Sp. 1872; Krause Karl Ernst Hermann, *Quistorp Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 27 (1888), S. 51-53 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz14648.html#adbcontent>]; *Quistorp Johannes (der Ältere)*, [in:] *Catalogus Professorum Rostochiensium* [online: http://cpr.uni-rostock.de/resolve/id/cpr_person_00001046?tab=data&_search=a97ea513-8cb9-4605-87e4-fd3f5a4f3cc4].

Hasło na Wikipedii:

https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Quistorp_der_%C3%84ltere#Reformen

Źródło portretu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:JohannesQuistorp.jpg>

Konrad Tiburtius Rango (1639-1700), urodził się w Kołobrzegu. Uczeń gimnazjum w Halle (1652). Rozpoczął medyczne i botaniczne studia w Jenie (1654), ale zgodnie z życzeniem rodziców przeniósł się na teologię. Od 1655 roku studiował na uniwersytecie w Gießen. Magisterium uzyskał w 1659 roku na uniwersytecie w Wittenberdze. Tam też uzyskał stopień doktora (1683). Po działalności wykładowej w Wittenberdze i Frankfurcie nad Odrą objął stanowisko rektora gimnazjum w Berlinie (1662). W 1668 roku został profesorem Gimnazjum Akademickiego w Szczecinie. Został diakonem w tamtejszym kościele św. Jakuba, a później pastorem w kościele św. Mikołaja (1680). Od 1689 roku pełnił stanowisko generalnego superintendenta na Pomorze i Rugię. Był zwolennikiem luterńskiej ortodoksji i przeciwnikiem pietyzmu. Po czasie profesury w szczecińskim gimnazjum wszedł w konflikt

z tamtejszym rektorem, oskarżając go o synkretyzm. Zarzucał też błędy w nauczaniu generalnemu superintendentowi z Greifswaldu. Dzieła: *De capillamentis seu vulgo Parucquen* (1663); *De malis artibus* (1682); *Suecia orthodoxa* (1688).

Bibliografia:

Pyl Theodor, *Rango Konrad Tiburtius*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 27 (1888), S. 230-232; *Conrad Tiburtius Rango*, [in:] *Deutsche Digitale Bibliothek* [online: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/entity/121272338>].

Hasło w Encyklopedii Pomorza Zachodniego – pomeranica.pl: http://encyklopedia.szczecin.pl/wiki/Konrad_Tiburtius_Rango

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Konrad_Tiburtius_Rango

Źródło portretu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:KonradTiburtiusRango.jpg>

Anton Reiser (1628-1686), uczeń gimnazjum św. Anny w Augsburgu. Studiował teologię na uniwersytetach w Strasburgu, Tübingen, Gießen i Altdorfie, gdzie w 1651 roku uzyskał magisterium. Stopień doktora uzyskał w 1683 roku. Od 1659 roku był pastorem w Preszburgu (obecnie Bratysława). Musiał opuścić miasto wskutek stanowczości poglądów. W 1672 roku powrócił do Augsburga, gdzie objął stanowisko rektora swej macierzystej szkoły. W 1678 roku został pastorem w kościele św. Jakuba w Hamburgu. Należał do teologów przyjaźnie nastawionych do poglądów Philippa Jacoba Spenera, z którym korespondował. Dzieła: *Widerholter Beweis* (1680); *Kleine Bibel oder Spruch-Catechismus* (1680); *Der Gewissen-lose Advocat mit seiner Theatrophania* (1682).

Bibliografia:

Reiser Anton, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 28 (1889), S. 119-121 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz76108.html#adbcontent>]; Wolfes Matthias, *Reiser Anton*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 21 (2003), S. 388-389 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz76108.html#ndbcontent>].

Hasło na Wikipedii: [https://de.wikipedia.org/wiki/Anton_Reiser_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Anton_Reiser_(Theologe))

Źródło portretu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:ReiserA.JPG>

Bartholomäus Rosinus (1520-1585), studiował w Wittenberdze, gdzie w 1544 uzyskał magisterium. Był nauczycielem w Gotha a później w Eisenach (1544), gdzie w 1551 roku został diakonem. Od 1559 roku pełnił funkcję superintendenta w Weimarze. W 1563 roku został superintendentem w Glauchau, ale później powrócił do Weimaru. Od 1574 roku był superintendentem w Ratzbonie. Należał do gnezjoluteran, dążących do utrzymania nauczania Marcina Lutra bez zmian. Autor „Fragstücke” do „Małego Katechizmu” Lutra, które były jeszcze długo stosowane.

Bibliografia:

Koch Ernst, *Rosinus Bartholomäus*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 638.

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Bartholom%C3%A4us_Rosinus

Kaspar Sagittarius (1643-1694), uczeń gimnazjum w Lubecie. Studiował m. in. w Jenie (1660) i Helmstedt (1662). W 1671 roku został doktorem filozofii w Jenie, gdzie w 1678 roku uzyskał również doktorat z teologii. W 1668 roku został rektorem szkoły w Saalfeld, zaś w 1674 roku objął profesurę historii na uniwersytecie w Jenie. Pozostawał w kontakcie z Philipem Jacobem Spenerem i Augustem Herrmannem Franckem, broniąc pietyzmu. Autor licznych dzieł historycznych, traktujących szczególnie o dziejach Saksonii i Turyngii, m. in. „Nucleus historiae Germanicae” (1682).

Bibliografia:

Albrecht-Birkner Veronika, *Sagittarius Caspar*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 741; Menk Gerhard, *Sagittarius Caspar*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 22 (2005), S. 351-352 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz77566.html#ndbcontent>]; Wegele Franz Xaver von, *Sagittarius Caspar*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 30 (1890), S. 171 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz77566.html#adbcontent>].

Hasło na Wikipedii: [https://de.wikipedia.org/wiki/Caspar_Sagittarius_\(Historiker\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Caspar_Sagittarius_(Historiker))

Źródło portretu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Kaspar-Sagittarius.jpg>

Erasmus Sarcerius (1501-1559), naukę rozpoczął we Freibergu. Magisterium uzyskał na uniwersytecie w Wiedniu. Jego droga naukowa prowadziła jednak m. in. również przez Lipsk, Wittenbergę, Bazyleę czy Rostock. Od 1431 roku był nauczycielem w lubeckim Katharineun. W 1536 roku został zaś rektorem szkoły łacińskiej w Siegen. Rok później objął stanowisko nadwornego kaznodziei i superintendenta w Nassau-Dillenburg. Piastował również inne stanowiska kościelne, był choćby pastorem w kościele św. Tomasza w Lipsku (1549). Prowadził rozległą działalność pisarską. Jest autorem m. in.: *Methodus divinae scripturae locos praecipuos explicans* (1528); *Libellus in usum puerorum qui primum exponere discunt* (1533); *De vanitate theologiae scholasticae* (1541).

Bibliografia:

Holstein, H., *Sarcerius Erasmus*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 33 (1891), S. 727-729 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz14702.html#adbcontent>]; Scheible Heinz, *Sarcerius Erasmus*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 837.

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Erasmus_Sarcerius

Źródło portretu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Erasmus-Sarcerius.jpg>

Hic est THEOLOGVS. tanti qui nomina implet
Menturam DITA. conueniente LIBRIS
Est hic SAUBERTVS. merito quon Norica tellus
Miratur. sacro suspectumq. viri.
O h compitres SAUBERTOS. Orbis haberez.
Non ut facerent. iussa tremenda DEL

Johann Saubert (1592-1646), uczeń gimnazjum w Altdorf. Później student na tamtejszym uniwersytecie, gdzie w 1611 roku uzyskał magisterium. Potem studiował jeszcze w Tübingen, Gießen i Jenie. W 1617 roku został katechetą, kaznodzieją i inspektorem alumnów w Althof. Rok później objął tam stanowisko profesora teologii. W 1622 roku został diakonem w Norymberdze, gdzie pełnił następnie funkcje kaznodziei w kościołach św. Wawrzyńca (1628) i św. Sebald (1637). Piastował tam również stanowisko miejskiego bibliotekarza. Autor m. in. *Schola crucis oder Christliche Kreuzschule* (1619); *Epitome examinis Ph. Melancthonis* (1639); *Historia bibliothecae Norimbergensis* (1643)

Bibliografia:

Blaufuß Dietrich, *Saubert Johannes*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 22 (2005), S. 447-448 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz74695.html#ndbcontent>]; Sommer Wolfgang, *Saubert Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 849; Wagenmann Julius August, *Saubert Johannes*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 30 (1890), S. 413-415 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz74695.html#adbcontent>].

Źródło

portretu:

[https://nat.museum-](https://nat.museum-digital.de/singleimage.php?objektnum=177538&imagenr=163313)

[digital.de/singleimage.php?objektnum=177538&imagenr=163313](https://nat.museum-digital.de/singleimage.php?objektnum=177538&imagenr=163313) [Właściciel/prawa autorskie: Museum im Melanchthonhaus Bretten CC BY-NC-SA]

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Johannes_Saubert_der_%C3%84ltere

Johann Kaspar Schade (1666-1698), uczeń gimnazjum w rodzinnym Kühndorf. Od 1685 roku student uniwersytetu w Lipsku. Został członkiem powstałego tam w 1686 roku *Collegium philobiblicum*. W 1691 roku został diakonem kościoła św. Mikołaja w Berlinie. W trakcie studiów w Lipsku zetknął się z Augustem Hermannem Francke. Był również związany z Philipem Jacobem Spenerem, dzięki któremu uzyskał kościelne stanowisko w Berlinie. Był zwolennikiem idei pietystycznych. Jego negatywny pogląd na temat indywidualnej spowiedzi wywołał w 1696 roku tzw. „berliński spór o konfesjonały” („Berliner Beichtstuhlstreit”). Znany jest także jako pisarz, poeta i autor pieśni.

Bibliografia:

Lommatzsch S., *Schade Johann Kaspar*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 37 (1894), S.

319-325 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz77886.html#adbcontent>];
Wallmann Johannes, *Schade Johann Caspar*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 856.

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Kaspar_Schade

Źródło portretu: https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Johann_Caspar_Schade.jpg

Christoph Scheibler (1589-1653), studiował w Marburgu i w Gießen. Magisterium uzyskał w 1606 roku. W 1610 roku został profesorem języka greckiego, logiki i metafizyki na macierzystym uniwersytecie. Później był także dziekanem wydziału filozoficznego i rektorem. W 1625 został superintendentem i gimnazjarchą archigimnazjum w Dortmund. W kontekście arystotelizmu proponował nowe spojrzenie na kwestie metafizyki. Dzieła: *Opus metaphysicum* (1617).

Bibliografia:

Döring A., *Scheibler Christoph*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 30 (1890), S. 700-702 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz78087.html#adbcontent>]; Sparrn Walter, *Scheibler Christoph*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D.

S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 873.

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Christoph_Scheibler

Źródło portretu: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Christoph_Scheibler.jpg

Samuel Schelwig (1643-1715) Pedagog, doktor i profesor filozofii i teologii, bibliotekarz i kaznodzieja. Od 1668 r. profesor filozofii i konrektor Gimnazjum Akademickiego w Toruniu, wykładał logikę, metafizykę i poetykę. W 1673 r. powołany do Gdańska na stanowiska profesora filozofii w Gimnazjum Akademickim Athenaeum oraz bibliotekarza Biblioteki Rady Miejskiej w Gdańsku. W gimnazjum wykładał filozofię, logikę, metafizykę, etykę i ekonomię, a w 1675 r. jako profesor nadzwyczajny podjął także wykłady teologii. Od 1681 r. pełnił obowiązki kaznodziei w kościele pw. św. Katarzyny w Gdańsku, a od roku 1685 pastora w kościele pw. Świętej Trójcy. W tym samym czasie objął również funkcję rektora Gimnazjum Akademickiego. Od 1692 r. jako zagorzały zwolennik czystej nauki luterańskiej prowadził spór doktrynalny z przedstawicielami pietyzmu, w tym z gdańszczaninem Constantinem Schützem oraz prepozytem berlińskim Philippem Jakobem Spenerem.

Bibliografia:

Liliana Lewandowska, Samuel Schelwig (1643-1715). Dem (un)bekanntem Danziger zum dreihundertsten Todestag. (Nie)znanemu gdańszczaninowi w trzechsetną rocznicę śmierci, Toruń 2015; Liliana Górska, Theatrum atrocissimorum factorum. Religiöse Pestbewältigung in Danzig 1709, Tönning 2010, s. 153-154 (tam odsyłacze do dalszych pozycji słownikowych i encyklopedycznych); Liliana Lewandowska, Zwischen der lutherischen Orthodoxie und dem Pietismus in Danzig im Ausgang des 17. Jahrhunderts, w: Documenta Pragensia XXXIII (Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století), Praha 2014, s. 483-505; Liliana Lewandowska, Kampf gegen den pietistischen „Schwarm-Teuffel“. Zu Samuel Schelwigs Streitschriften aus dem Danzig des 17. und 18. Jahrhunderts, w: Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa, t. 22: Reformation. Oldenburg 2015, s. 175-187.

Konrad Schlüsselburg (1543-1619), uczeń szkół w Paderborn i Braunschweig. Od 1565 roku student w Wittenberdze. Magisterium uzyskał w Jenie w 1569 roku. Na tej uczelni uzyskał też stopień doktora. W latach 1574-1579 był kaznodzieją w Królewcu. Pełnił też funkcje pastora w Antwerpii (1581) i Wismarze (1583) oraz superintendenta w Ratzeburgu (1590), a także naczelnym pastorem w Stralsundzie (1594). W 1568 roku został wydalony z uczelni w Wittenberdze za krytykę poglądów swoich nauczycieli. Występował w tej krytyce z pozycji luteriańskiej ortodoksji przeciw tendencjom kalwinistycznym.

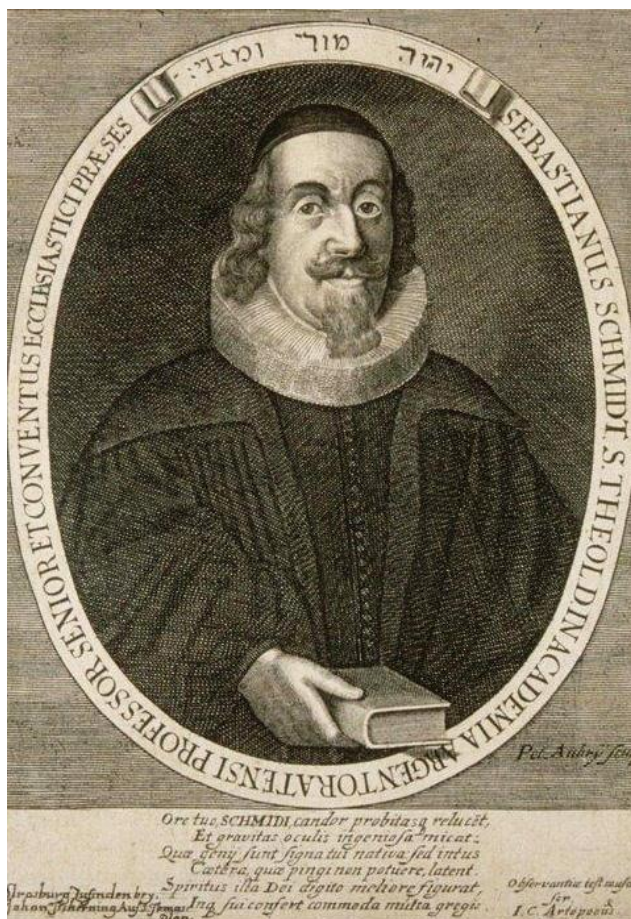
Bibliografia:

Mahlmann Theodor, *Schlüsselburg Konrad*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H.

D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 925-926; Pyl Theodor, *Schlüsselburg Konrad*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 31 (1890), S. 606-607 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz78553.html#adbcontent>].

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Konrad_Schl%C3%BCsselburg

Źródło portretu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Konrad-Schl%C3%BCsselburg.gif>

Sebastian Schmidt (1617-1696), studiował m. in. w Straßburgu, Wittenberdze i Bazylei. W 1653 roku został profesorem teologii i kaznodzieją w Straßburgu. Piastował też inne urzędy kościelne. Od 1666 roku był zwierzchnikiem Kościoła (Kirchenpräsident). Posługiwał się metodą egzegezy biblijnej, co przyczyniło się do ukształtowania poglądów jednego z jego uczniów, Philipa Jacoba Spenera.

Bibliografia:

Wallmann Johann, *Schmidt Sebastian*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 935.

Hasło na Wikipedii:

[https://de.wikipedia.org/wiki/Sebastian_Schmidt_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Sebastian_Schmidt_(Theologe))

Źródło portretu: https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Sebastianus_Schmidt.jpg

Johann Schmidt (1594-1658), studiował w Straßburgu, gdzie w 1615 roku uzyskał magisterium. Tam też zdobył stopień doktora w 1623 roku. Od 1629 roku był zwierzchnikiem (Kirchenpräsident) Kościoła luterańskiego w Alzacji. Skłonny do reform w rozumieniu Johanna Arndta. Jego poglądy wywarły wpływ na Jacoba Philippa Spenera.

Bibliografia:

Wallmann Johann, *Schmidt Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 933-934.

Hasło na Wikipedii:

[https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Schmidt_\(Theologe,_1594\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Schmidt_(Theologe,_1594))

Źródło portretu: https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Jean_Schmidt.jpg

Justus Christoph Schomer (1648-1693), uczeń szkół w Braunschweig (1658) oraz w Lubece (1664). Studiował w Kilonii, Wismarze i Gießen. Od 1677 roku na uniwersytecie w Rostocku, gdzie uzyskał stopień doktora. Od 1680 roku był profesorem teologii na uniwersytecie w Rostocku. Dwukrotnie pełnił funkcję rektora tej uczelni (1687, 1688). Był przedstawicielem luterańskiej ortodoksji, występującym przeciwko kalwinizmowi i socynianizmowi. Dzieła: *Specimen Theologiae Moralis* (1691); *De Collegiatismo Tam Orthodoxo Quam Heterodoxo* (1692).

Bibliografia:

Schomer Justus Christoph, [in:] *Catalogus Professorum Rostochiensium* [online: http://cpr.uni-rostock.de/resolve/id/cpr_person_00001904]; Tschackert Paul, Schomer Justus Christoph, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 32 (1891), S. 243-244 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz78937.html#adbcontent>].

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Justus_Christoph_Schomer

Veit Ludwig von Seckendorff (1626-1692), uczeń gimnazjum w Gotha (1640). Studiował w Straßburgu (1642). Od 1646 roku służył na dworze Ernesta I Pobożnego, księcia Saksonii-Gotha. Od 1664 roku jako kanclerz służył zaś Maurycemu, księciu Saksonii-Zeitz. Był teoretykiem relacji między państwem a Kościołem luterańskim. Korespondował m. in. z Abrahamem Calovem i Philipem Jacobem Spenerem. W sporach pietystycznych wspierał poglądy tego ostatniego. Dzieła: „Teutscher Fürsten-Stat” (1656), „Compendium historiae ecclesiasticae” (1666), „Christen-Stat” (1686).

Bibliografia:

Albrecht-Birkner Veronika, *Seckendorff (Seckendorff) Veit Ludwig v.*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 1085-1086; Döring Detlef, *Seckendorff Veit Ludwig von*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 24 (2010), S. 117-118 [dostęp online: <https://www.deutschebiographie.de/sfz79861.html#ndbcontent>]; Kolde Theodor, *Seckendorff Veit Ludwig von*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 33 (1891), S. 519-521 [dostęp online: <https://www.deutschebiographie.de/sfz79861.html#adbcontent>].

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Veit_Ludwig_von_Seckendorff

Źródło portretu: https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Veit_Ludwig_von_Seckendorff.jpg

Nicolaus Selnecker (1530-1592). Od 1549 r. studiował prawo na uniwersytecie w Wittenberdze. W latach 1558-1565 był nadwornym kaznodzieją w Dreźnie. Później pełnił funkcje profesora w Jenie (od 1565 r.) i Lipsku (1568-1570, 1573/1574-1589), a także generalnym superintendentem w Wolfenbüttel i Oldenburgu (1570-1573/1574), superintendentem w Lipsku (1573/1574-1589) i pastorem tamtejszego kościoła św. Tomasza (1576-1589) oraz superintendentem w Hildesheim (1590). Od studiów w Wittenberdze był związany z Melanchtonem, choć odcinał się od filipistów. Dążył do ściślejszego związku między nauką Lutra a Melanchtona. Współtworzył „Formułę zgody”, był także autorem pism teologiczno-polemicznych oraz pieśni kościelnych.

Bibliografia:

Egloffstein, *Selnecker Nikolaus*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 33 (1891), S. 687-692 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118613073.html#adbcontent>]; Sommer Wolfgang, *Selnecker, Nikolaus*, [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 1187; Wetzel Michael, *Selnecker (Selnecker, Schellenecker), Nicolaus* (Nikolaus), [in:] *Sächsische Biografie*, hrsg. vom Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e.V. [dostęp online: <http://www.isgv.de/saebi/>].

Hasło na Wikipedii: https://pl.wikipedia.org/wiki/Nikolaus_Selnecker

Źródło portretu: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Nikolaus-Selnecker.jpg>

Levin Gebhard Semler (1665–1737). Od 1698 r. był pastorem w Cabelitz, później inspektorem i pastorem w Gorß-Mangelsdorf w księstwie magdeburskim. Autor pieśni kościelnej „Ich komme selbst zu dir, du meine Schöne“.

Bibliografia:

Semler Gebhard Levin, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 33 (1891), S. 698 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd104115866.html#adbcontent>]

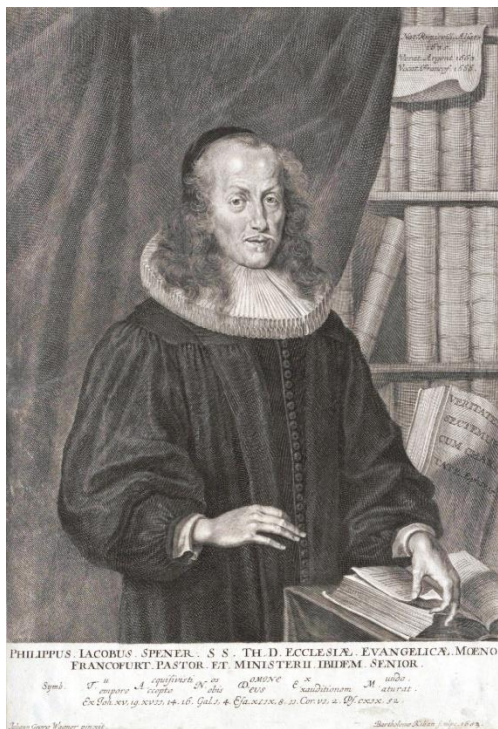
Johann Sleidanus (1506-1556). Uczeń szkoły w Lüttlich (1529/1520), Collegium Trilingue w Leuven (1524) oraz student prawa w Paryżu i Orleanie (1533). Historyk i dyplomata. Działal w dyplomacji francuskiej (1533), później pracował dla Związku Szmalkaldzkiego (1545). Jako wysłannik reprezentował Strasburg na soborze w Trydencie (1551). Pod wpływem pism Melanchtona przeszedł na protestantyzm. W swej pracy historycznie uzasadniał przewrót reformacyjny. Autor „Commentarii”, dzieła przedstawiającego historię reformacji (1555) oraz „De quatuor summis imperiis libri tres” (1556), które stało się popularnym podręcznikiem historii świata.

Bibliografia:

Baumgarten Hermann, *Sleidanus Johannes*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie* 34 (1892), S. 454-461 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118748440.html#adbcontent>]; Süßmann Johannes, *Sleidanus Johannes*, [in:] *Neue Deutsche Biographie* 24 (2010), S. 499-500 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118748440.html#ndbcontent>]; Zschoch Hellmut, *Sleidanus (Philippson) Johannes* [in:] *Religion in Geschichte und in Gegenwart* 7, hg. v. H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 1398.

Hasło na Wikipedii: https://de.wikipedia.org/wiki/Johannes_Sleidanus

Źródło portretu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Sleidanus.png>

Philipp Jacob Spener (1635-1705), teolog luterański, jeden z najbardziej znanych przedstawicieli pietyzmu jako ruchu osobistej odnowy religijnej. Studiował w Strasburgu, gdzie uzyskał magisterium (1653); podczas podróży edukacyjnej (m. in. Bazylea, Genewa) spotkał Jeana de Labadie; w 1664 r. uzyskał doktorat. Sprawował posługę w katedrze strasburskiej oraz w kościele św. Pawła we Frankfurcie nad Menem; od 1686 r. pełnił funkcję głównego nadwornego kaznodziei w Dreźnie, przyjaźnił się z Augustem Hermannem Francke; od 1691 r. sprawował funkcję prepozyta i radcy konsystorza przy kościele św. Mikołaja w Berlinie. Reprezentowany przez niego ruch pietystyczny kładł nacisk na osobistą relację człowieka z Bogiem i Chrystusem oraz znaczenie prywatnej pobożności; w swoich kazaniach Spener nawoływał do codziennej wiary i dyscypliny pobożności; w 1670 r. za jego sprawą powołano „Collegia Pietatis”, pietystyczną grupę spotykającą się dla wspólnego

studiowania Biblii, osobistego rozwoju i modlitwy; w swoich naukach domagał się reformy kościoła, jednak nie w rozumieniu instytucji, zależało mu na wzmocnieniu prawdziwej wiary, a od wiernych oczekiwał poprawy życia doczesnego; nawoływał do studiowania Biblii, przeniesienia nacisku z nauczania na życie, a więc przekładania wiary w czyny (miłość do bliźnich); podkreślał konieczność kształcenia kaznodziejów oraz odpowiedniego przygotowywania kazań, służących wzmocnieniu wiary; w swoich pismach zwalczał socynianizm i katolicyzm; zajmował się też genealogią i heraldyką.

„Pia desideria oder herzliches Verlangen nach gottgefälliger Besserung der wahren Evangelischen Kirche samt einigen dahin einfältig abzweckenden christlichen Vorschlägen” („Pia desideria – pobożne życzenia czyli serdeczne pragnienie Bogu się podobającej naprawy prawdziwego Kościoła ewangelickiego”) (1675); „Das geistliche Priestertum” (1677); „Die allgemeine Gottesgelehrtheit” (1680).

Bibliografia:

Tschackert P., *Spener, Philipp Jakob*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 35 (1893), S. 102-115 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz34620.html#adbcontent>; dostęp - 29.10.2019] Wallmann J., *Spener, Philipp Jakob*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 24 (2010), S. 659-661 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz34620.html#ndbcontent>; dostęp - 29.10.2019]; idem, *Spener, Philipp Jakob*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 7, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2004, Sp. 1564-1566; <http://www.biografie-niemieckie.pl/s/9305-filip-jakub-spener.html> [dostęp - 29.10.2019].

Źródło ilustracji: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7e/Philipp_Jacob_Spener.jpg
[dostęp - 29.10.2019]

Josua Stegmann (1588-1632), teolog ewangelicki, krytyk socynianizmu, twórca pieśni i hymnów religijnych. Studiował w Lipsku; w 1617 r. uzyskał doktorat z teologii. Był wykładowcą w Gimnazjum w Stadthagen; od 1621 r. pracował na nowo utworzonym Uniwersytecie w Rinteln.

Bibliografia:

Petzet Ch., *Stegmann, Josua*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 35 (1893), S. 563-564 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz81099.html#adbcontent>; dostęp - 28.10.2019]; Steiger J. A., *Stegmann, Josua*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 7, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen

2004, Sp. 1689.

Źródło ilustracji: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/Josua_Stegmann.jpg [dostęp - 28.10.2019].

Samuel Stryk (1640-1710), teolog i prawnik, studiował filozofię i teologię w Wittenberdze (od 1658), a od 1661 r. prawo we Frankfurcie nad Odrą, gdzie uzyskał doktorat. Od 1668 r. wykładał prawo we Frankfurcie nad Odrą, kilkakrotnie pełnił także funkcję rektora uniwersytetu; przeniósł się do Halle (1692), gdzie brał udział w formowaniu nowej uczelni. Zajmował się prawem rzymskim; sprzeciwiał się polowaniu na czarownice; w swoich naukach nawiązywał do poglądów Spenera, zwracając uwagę na korzyści płynące z wewnętrznej pobożności.

„De jure sensuum” (1665); „De cautelis contractuum” (1684); „Tractatus de successione ab intestato” (1687); „Specimen usus modernus pandectarum” Bd. 1-4 (1690-1712); „Introductio ad praxin forensensem” (1691);

„Tractatus de actionibus forensibus” (1694); „Tractatus de cautelis testamentorum” (1703)

Bibliografia:

Landsberg E., *Stryk, Samuel*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 36 (1893), S. 699-702 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69046.html#adbcontent> dostęp -28.10.2019];
Reppen T., *Stryk, Samuel*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 25 (2013), S. 606-608 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz69046.html#ndbcontent> dostęp - 28.10.2019];

Źródło ilustracji:

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/39/SamuelStryckACFleischmann1697.jpg>
[dostęp - 28.10.2019]

Tacjan (Tatianus) (II w.), uczeń św. Justyna męczennika, nawrócony na chrześcijaństwo, zerwał z Kościołem i założył własną szkołę, przyłączając się do sekty enkratytów, którzy odrzucali małżeństwo, nie spożywali mięsa i nie pili wina. Przyjmował istnienie dwóch bogów, uznawał pisma prorockie i Ewangelię; krytykował grecką kulturę (filozofię i wierzenia), która jego zdaniem z perspektywy chrześcijańskiej nadawała się jedynie do potępienia; starał się pokazać starożytność i prawdziwość chrześcijaństwa. Dzieła: „Pros Hellenas”.

Bibliografia:

Misiarczyk L., *Tacjan*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, pod red. F. Gryglewicza, R. Łukaszyka, Z. Sułowskiego, t. 19, Lublin 2013, s. 438-439.

Johannes Tauler (ok. 1300-1361), dominikanin i mistyk, zdobył wykształcenie wymagane dla mnichów, w klasztorze zetknął się z Mistrzem Eckhartem. Zajmował się posługą duszpasterską wśród mniszek; przebywał w Strasburgu i Bazylei; prowadził działalność kaznodziejską. Głosił ideę ciągłej obecności Boga w ludzkiej duszy oraz zjednoczenia duszy z Bogiem drogą kontemplacji i ascezy; był cytowany przez Martina Lutera, ceniony przez pietystów. Dzieła: „Predigten zu einen recht christlichen Leben” (1521); „Joannis Tauleri des hillige lerers Predige” (1523); „Jana Taulera zakonu św. Dominika Ustawy duchowe” (tłumaczenie polskie przejrzał i wydał ks. Z. Golian. W Krakowie 1852); „*Predigten*” (1522).

Bibliografia:

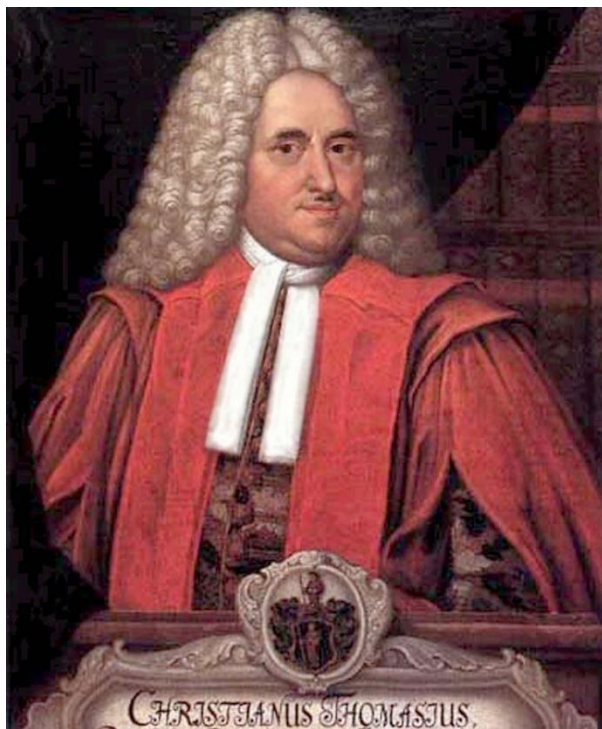
Enders M., *Tauler, Johannes*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 25 (2013), S. 806-808 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz82199.html#ndbcontent>, dostęp - 25.10.2019]; Leppin V., *Tauler, Johannes*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 8, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2005, Sp. 96-97; Preger W., *Tauler, Johannes*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 37 (1894), S. 453-465 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz82199.html#adbcontent>, dostęp - 25.10.2019]; <http://www.biografie-niemieckie.pl/t/9807-johannes-tauler.html> [dostęp - 25.10.2019].

Źródło ilustracji: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9b/St-Pierre-le-Jeune_protestant-Tauler_%283%29.jpg [dostęp - 25.10.2019]

Clemens Thieme/Thyme (1666-1732), poeta i autor pieśni kościelnych, studiował w Lipsku, gdzie w 1687 r. uzyskał magisterium. Był podróżnym kaznodzieją Johanna Georga von Sachsen; sprawował funkcję archidiakona w Wurzen koło Lipska (1692); był pastorem i superintendentem w Colditz (1695-1732). Sympatyzował z ruchem pietystycznym.

Bibliografia:

Thieme, Clemens, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 37 (1894), S. 759-760 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz82486.html#adbcontent>, dostęp - 25.10.2019]; <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp00419547> [dostęp - 25.10.2019].

Christian Thomasius (1655-1728), prawnik i filozof, jeden z prekursorów niemieckiej myśli oświecenia, studiował w Lipsku i Frankfurcie nad Odrą, gdzie uzyskał doktorat (1679). Początkowo pracował w Lipsku, musiał jednak opuścić miasto, więc wyjechał do Halle, gdzie odegrał ważną rolę w formowaniu tamtejszego uniwersytetu (1694); prowadził wykłady w języku niemieckim. Podkreślał różnicę między prawem i moralnością; utrzymywał kontakty z Augustem Hermannem Francke. Dzieła: „Einleitung zu der Vernunft-Lehre” (1691); „Fundamenta Juris Naturae et Gentium” (1705).

Bibliografia:

Ssparn W., *Thomasius, Christian*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 8, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2005, Sp. 380-381; <https://www.intelltheory.com/thomasius.shtml> [dostęp - 25.10.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Christian_Thomasius.jpg [dostęp - 25.10.2019]

Johann van Leiden (Jan z Lejdy) Bockelson/Beukelszoon/Beukels/Bocaldus (1509-1536), był kupcem, a z zawodu krawcem, przywódcą anabaptystów (nowochrzczeńców); przybył do Münster, aby przejąć kierownictwo tamtejszego kościoła baptystów (1534); szybko stał się ich przywódcą, a baptyści przejęli kontrolę nad radą miejską; w 1534 r. ogłosił się „królem Syjonu”; powołał teokratyczno-egalitarną komunę, w której obowiązywały zasady zaczerpnięte ze Starego Testamentu, panowała wspólnota własności i produkcji oraz wielożeństwo, a naruszenie Dziesięciu Przykazań było karane śmiercią; po zdobyciu miasta przez wojska katolickiego biskupa Münster (1535),

dostał się do niewoli; wraz z Berndem Knipperdollingem oraz Berndem Krechtingem zmarł po torturach, a ich ciała zostały zawieszane w metalowych klatkach na kościele św. Lamberta w Münster.

Bibliografia:

Cornelius C. A., *Bockelson, Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 3 (1876), S. 91-93 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz4869.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019];
Stupperich R., *Bockelson, Johann*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 2 (1955), S. 344-345 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz4869.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Jan_van_Leiden [dostęp - 17.05.2019]

Eberhard von der Tann (1495-1574), studiował w Wittenberdze, Erfurcie, Bolonii, Padwie i Fryburgu. Był kanonikiem w Würzburgu oraz Eichstätt; wstąpił do służby u księcia elektora Johanna von Sachsen-Eisenach; pełnił różne funkcje urzędnicze (m. in. był zarządcą zamku w Wartburgu i komornikiem w Eisenach); był gubernatorem w Coburgu. Zwalczał ruch anabaptystów; kilkakrotnie uczestniczył w różnych spotkaniach i negocjacjach kościelnych (m. in. Marburg 1529), odgrywając bardzo ważną rolę w dyskusjach teologicznych.

Bibliografia:

Müller G., *Tann, Eberhard von der*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 37 (1894), S. 372-373 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz82149.html#adbcontent>, dostęp - 25.10.2019].

Valerian Graf von Magni (Walerian Magni/ Valerian von Magnis/ Maximilian Magnis) (1586-1661), wstąpił do zakonu kapucynów (1602), studiował teologię, przyjął święcenia kapłańskie, był wykładowcą i kaznodzieją; pełnił funkcję prowincjała zakonu kapucynów w Austrii i Czechach; był dyplomatą i doradcą wielu europejskich władców; włączył się w rekatoлизację Czech oraz reformę diecezjalną; był misjonarzem apostołskim i jednym z pomysłodawców *Colloquium charitativum* (1645). Krytykował jezuitów; jego zdaniem Biblia nie powinna być wystarczającą regułą wiary dla chrześcijan; uznał, że nieomylność papieża nie jest doktryną i wdał się w spór teologiczny (1653). Dzieła: „Judicium de Anticatholicorum regula credenti libri VI” (1628-31); „De luce mentium” (1642); „Admiranda de vacuo” (1647); „Demonstratio ocularis” (1647); „Principia et specimen philosophiae” (1652, 1661); „Opus philosophicum” (1660); „Acta disputationis habitae Rheinfelsae apud S. Goarem” (1652); „Christiana et catholica defensio, Adversum

Societatem Jesu haeresi vel atheismo infectam” (1661).

Bibliografia:

Lais H., *Magni, Valerian Graf von*, [in:] *Neue Deutsche Biographie*, 15 (1987), S. 659-660 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz55626.html#ndbcontent> dostęp – 16.07.2019]; *Magni, Valerian*, [in:] *Deutsche biographische Enzyklopädie*, Bd. 6, hrsg. von W. Killy und R. Vierhaus, München 1997, S. 562; Reusch H., *Magni, Valerian Graf von*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 20 (1884), S. 92-94 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz55626.html#adbcontent> dostęp – 16.07.2019].

Źródło ilustracji: https://pl.wikipedia.org/wiki/Valerian_von_Magnis [dostęp - 20.05.2019]

Michael Walther der Jüngere (1638-1692), teolog i matematyk; przedstawiciel luteriańskiej ortodoksji. Studiował na uniwersytetach w Helmstedt i Wittenberdze, gdzie uzyskał magisterium z filozofii (1659). Wykładał najpierw matematykę, a następnie teologię (od 1687) na Uniwersytecie w Wittenberdze; prowadząc wykłady w języku niemieckim, przyczynił się do wprowadzania tego języka na uniwersytety. Autor dysput teologicznych: „De fidei Nicenae veritate, antiquitate et necessitate”; „De iustitia inhaerente”; „Quid circa clavem ligantem liceat”; „De fide baptizatorum infantium”; „De Jesu ante Mariam”; „De catechizatione Veterum”; „De concursu Dei”; „De disputationibus academicis”; „De dissimilitudine ortus nostri et Christi hominis”; „Metaphysica didactico-polemica”; „Elemente arithmeticae et geometriae”; „Varia de cometis”; „Dictata in Calovii theologiam positivam”; „Consideratio syncretismi quem Heideggerus molitur”; „De libris symbolicis ecclesiarum nostrarum”; „Brevis et hoc tempore necessaria admonitio”; „Institutiones Hebraeae”; „Collegium exegeticum in IV Evangelistas”; „Collegium exegeticum in loca biblica”; „Collegium Theologiae theticae”; „Isagoge in systema controversiarum anti-calvinisticarum”; „Systema controversiarum anti-calvinisticarum”; „Theologia polemica, ordine Koenigiano tractata”.

Bibliografia:

Tschackert P., *Walther, Michael*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 41 (1896), S. 120-121 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz26876.html#adbcontent>, dostęp - 22.10.2019].

Johann Weidner (?-1575), studiował w Wittenberdze, pastor w kościele Wniebowzięcia NMP w Gdańsku w l. 1560-1575; popadł w spór z radą miasta. Podkreślał znaczenie dobrych uczynków dla osiągnięcia zbawienia.

Bibliografia:

Weidner, (Johann), [in:] *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Bd. 54, Leipzig-Halle, 1747, Sp. 273-274; https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KO%C5%9ACI%C3%93%C5%81_WNIEBOWZI%C4%98CIA_NAJ%C5%9AWI%C4%98TSZEJ_MARII_PANNY# [tab. Luterkańscy pastory kościoła Wniebowzięcia NMP, oprac. M. Gliński; dostęp - 22.10.2019].

Valentin Weigel (1533-1588), mistyk i filozof; prekursor późniejszej teozofii, studiował w Lipsku (od 1554) i Wittenberdze (od 1563). Nauczał w Wittenberdze; w 1567 r. został pastorem w Zschopau w okolicach Chemnitz (Saksonia), gdzie administrował aż do śmierci; zajmował się także wizytacjami parafii. Ukrywał swoje poglądy, w których podkreślał znaczenie życia wewnętrznego i opowiadał się za „kościółem duchowym”. Dzieła: „Gnothi seauton” (1571); „Vom wahren seligmachenden Glauben” (1572); „Vom Ort der Welt” (1576); „Der güldene Griff” (1578); „Vom Leben Christi” (1578); „Von Vergebung der Sünden” (1582); „Dialogus de christianismo” (1584).

Bibliografia:

Müller G., *Weigel, Valentin*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 41 (1896), S. 472-476 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz84807.html#adbcontent>, dostęp – 22.10.2019]; Pfefferl H., *Weigel, Valentin*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 8, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2005, Sp. 1331; <http://www.biografie-niemieckie.pl/w/10027-Weigel-Valentin.html> [dostęp - 22.10.2019]; <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp01512779> [dostęp - 22.10.2019].

Jesaias Friedrich Weissenborn (1673-1750), teolog ewangelicki, kaznodzieja. Studiował na uniwersytetach w Erfurcie, gdzie uzyskał magisterium z filozofii, oraz Jenie, gdzie uzyskał licencjat i doktorat z teologii. Wykładał na Uniwersytecie w Jenie, gdzie uzyskał tytuł profesora oraz sprawował funkcję rektora uczelni (1726, 1730); w 1700 r. został pastorem w kościele św. Michała w Jenie; w 1710 r. mianowany do rady kościelnej i konsystorskiej w Sachsen-Eisenach; pełnił także funkcję superintendenta w Jenie (1722). Dzieła: „De Sabbathi obligatione naturali, in pudorem multorum Christianorum ostensa” (1695); „Museum Philosophie...” (1696); „Transubstantiatio absurde e genuinis rationis principiis in pudorem suorum assertorum ostensa” (1697); „Paradoxorum

Logicornum Decas” Bd. I-IV (1698); „De Gratia fidei certissima...” (1699); „De caritate, pro infallibili verae ecclesiae nota non habenda” (1715).

Bibliografia:

Weissenborn (Jesaias Friedrich), [in:] *Allgemeines Gelehrten-Lexicon: Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis auf ietzige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht (...)*, Bd. 4, hrsg. von Ch. G. Jöcher, Leipzig 1751, Sp. 1873-1874; *Weissenborn, (Jesaias Friedrich)*, [in:] *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, Bd. 54, Leipzig-Halle, 1747, Sp. 1281-1285; <https://data.cerl.org/thesaurus/cnp01410435> [dostęp - 22.10.2019].

Źródło ilustracji: https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Jes_Fried_Weissenborn.jpg [dostęp - 22.10.2019]

Christoph Tobias Wideburg (1647-1717), teolog i matematyk, studiował w Helmstadt, wykładał na Uniwersytecie w Helmstadt. Dzieła: „Diss. de obscuracione folis in Passione Dominica” (1687); „De Lumine lunari” (1682); „De homine interno & externo” (1697); „De Deo & attributis divinis” (1698); „De gladio in Sacramentorum reverentiam deponendo” (1709).

Bibliografia:

Wideburg, (Christoph Tobias), [in:] Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste, Bd. 55, Leipzig-Halle 1748, Sp. 1758-1759; Wideburg (Christoph Tobias), [in:] Des Herrn Abts Ladvocat historisches Hand-Wörterbuch: worinnen von den Patriarchen, Kaysern, Königen, Fürsten, grossen Feldherren, heydnischen Gottheiten und andern helden des Alterthums, Päbsten, Kirchenvätern, Bischöffen und Cardinälen, Gelehrten aller Wissenschaften, ihren Schriften..., Bd. 4, Ulm 1763, Sp. 1001.

Johann Wigand (1523-1587), teolog; obrońca konserwatywnego luteranizmu; studiował w Wittenberdze (1538-1541), gdzie słuchał wykładów Lutra i Melanchtona; uzyskał doktorat teologiczny w Rostoku (1563). Był nauczycielem w Norymberdze, pastorem (1546) i superintendentem (od 1548) w Mansfeld; w 1553 r. objął funkcję superintendenta w Magdeburgu, współpracował przy opracowaniu „Centurii Magdeburskich”; krótko wykładał teologię na Uniwersytecie w Jenie (1560-1561); objął stanowisko superintendenta w Wismarze (1562); został mianowany profesorem teologii na Uniwersytecie w Królewcu; w latach 1575-1587 pełnił urząd biskupa pomezańskiego, był także administratorem diecezji sambijskiej; zajmował się

również botaniką. Wdawał się w polemiki religijne, broniąc luterskiej ortodoksji; polemizował ze zwolennikami Melanchtona – filipistami; popierał Flacjusa, ale nawet z nim spierał się o naturę grzechu; wdał się także w spór z Tilemannem Hesshusem o naturę boskości Chrystusa; autor pism egzegetycznych, kazań oraz pierwszej pracy poświęconej florze Prus. Dzieła: „Catechismi maioris Sidonii refutatio” (1550); „Warnung vorm Katechismo Sidonii” (1550); „Vera historia de Succino Borussico...” (1590).

Bibliografia:

Brecher A., *Wigand, Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 42 (1897), S. 452-454 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz85465.html#adbcontent>; dostęp - 22.10.2019]; Hasse H. P., *Wigand, Johann*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 8, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2005, Sp. 1541-1542; <https://www.geschkult.fu-berlin.de/e/jancke-quellenkunde/verzeichnis/w/wigand/index.html> [dostęp - 22.10.2019].

Źródło ilustracji: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Johannes-Wigand.jpg> [dostęp - 22.10.2019]

Johann Winckler (1642-1705), teolog luterański, kaznodzieja; zwolennik Spenera, studiował w Lipsku i Jenie. Prowadził prywatne wykłady w Lipsku; w Tybindze był nauczycielem synów księcia Philippa Ludwiga von Schleswig-Holstein-Sonderburg; w czasie pobytu w Tybindze kontynuował swoją naukę oraz poznał Spenera, z którym się zaprzyjaźnił; sprawował funkcje kościelne w Homburgu (1671), Braubach (1672), Darmstadt (1676), Mannheim (1678) oraz Wertheim (1679); od 1684 r. pełnił funkcję głównego pastora kościoła św. Michała w Hamburgu (od 1699 jako pastor senior). Włączył się w ruch pietystyczny w Hamburgu; zwalczał chiliazm; pod jego wpływem wprowadzano zmiany, np. w liturgii, w duchu pietystycznym.

Bibliografia:

Bertheau C., *Winckler, Johann*, [in:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 43 (1898), S. 365-373 [dostęp online: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz85731.html#adbcontent>; dostęp-22.10.2019]; Tietz C., *Johann Winckler (1642-1705). Anfänge eines lutherischen Pietisten*, Göttingen 2008; Wallmann J., *Winckler, Johannes*, [in:] *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, Bd. 8, hrsg. von H. D. Betz, D. S. Browning, B. Janowski, E. Jüngel, Tübingen 2005, Sp. 1588.

Źródło ilustracji:

https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Winckler#/media/Datei:Johann_winckler.jpg [dostęp - 22.10.2019].